

לשון, תרבות ולאומיות ביישוב החדש – הדיון הציבורי בתכנית להקים קתדרה ליידיש בירושלים בשלהי 1927*

אריה ל' פילובסקי

לדב סדן
כמלאות לו ע"ט

בנובמבר 1981 ימלאו שלושים שנה מאז חנך דב סדן את החוג ליידיש באוניברסיטה העברית בירושלים. בגליון 11 של הרבעון 'די גאָלדענע קייט' הובאו הנאומים שנישאו ב-4 בספטמבר 1951, במסיבה שנערכה לכבוד ייסוד החוג. נואמים אחדים התייחסו ושבו והתייחסו בדבריהם, מי ברמז ומי במפורש, לתכנית להקים קתדרה ליידיש בירושלים בשנת 1927.

הסופר דוד פינסקי הזכיר, כי ב-1927 התקיימה בניו-יורק סעודה חגיגית שבה תרם מו"ל היומון 'טאָג', דוד שפירא, סך מאה אלף דולר למען קתדרה ליידיש בירושלים. י"ל מגנס... הסכים לתרומה... היה זה חג גדול אשר אחריתו אכזבה מרה. קורטוריון האוניברסיטה דחה את התרומה, כיוון שלא רצה לפתוח את שערי האוניברסיטה ליידיש. חיים גרינברג, בשבחו את הפרופסורים שאישרו את הקמת החוג ליידיש בשנת 1951, העיר כי 'שנים רבות... נמצאו מי שלא נראה בעיניהם כי יוקצה מקום ליידיש בחיים האקדמיים של המולדת היהודית'. נימוקיהם היו 'רציונליזציה... אמתלאות בעלמא של סנוכיות פסבדועברית... כסות בלויה לרגש נחיתות... חוסר כבוד עצמי'. רקטור האוניברסיטה דאז, משה שובה, אמר:

כאשר מתבונן אני בדב שטוק [סדן], נזכר אני כפרק היסטורי. לנגד עיני ניצבת הישיבה הגורלית ב-1927, כאשר נשקלה שאלת הקתדרה ליידיש... בחוצות ירושלים נשמע קול מחאתו של 'גדוד מגני השפה'... אוסישקין, ז"ל, תמך [בגדוד] במרץ. דברי אוסישקין בישיבה היו תוקפניים מאד. פרופ' שלום תמך בקתדרה נמרצות... אמרתי כי הואיל ושום דבר יהודי אינו זר לי, אני בעד הקתדרה. ביאליק אמר דברים כדורבנות על תולדותיה של יידיש וניכא את כליונה. ד"ר מגנס היה במבוכה גדולה, כי היתה סכנה שהיישוב יחרים את מוסדנו. הגרעין הצנוע של האוניברסיטה לא יכול אז להרשות לעצמו מאכקים. לפיכך

* מאמר זה מבוסס על פרק מתוך עבודתי לקבלת תואר דוקטור, 'יידיש וספרותה בארץ-ישראל: 1907-1948', האוניברסיטה העברית, ירושלים תש"ס, שנעשתה בהדרכתו של פרופ' ח' שמרוק. תודתי נתונה לפרופ' שמרוק על שהדריכני במחקרי, בעצה טובה ובמחשבה מפרה.
ראה: שם, עמ' 187-202.

יצאנו את הישיבה לאחר החלטת פשרה, אשר קברה למעשה את הענין. הבינונו כי קתדרה ליידש [באוניברסיטה העברית] לא תקום במהרה.² מדברים אלה מתברר, שההצעה לייסד קתדרה ליידש בירושלים עוררה בשעתה פולמוס סוער בארץ-ישראל. פולמוס זה והשלכותיו הם נושאו של מחקר זה.

הצעת היוזמן 'טאָג' לייסוד קתדרה ליידש באוניברסיטה העברית

בסוף שנת 1927 שהה באמריקה, בשליחות מטעם האוניברסיטה העברית, נשיאה (צ'נסלור) דאז, י"ל מגנס. במשך השנים הרבות שבהן עסק בפעילות ציבורית ציונית. וכלל-יהודית בניו-יורק, הכיר מגנס מקרוב את יהודי מזרח-אירופה שהשתקעו באמריקה. בהיכרות זו נעוץ יחס הכבוד וההערכה של מגנס, יליד אמריקה, אל המורשת התרבותית והרוחנית של יהדות מזרח-אירופה.³ סכיר להניח, כי ביקורו זה של מגנס הניע את מ"ל העתון הניו-יורקי 'טאָג', דוד שפירא, לחזור על הצעת יוזמו, מאפריל 1925, בדבר הקמת קתדרה ליידש ליד האוניברסיטה העברית בירושלים.⁴ מתקבל על הדעת, כי מגנס הביע את הסכמתו לתכנית. על רקע זה ניתן להבין את הסעודה החגיגית שהעיתון ערך לכבוד מגנס ב-6 בנובמבר 1927, ואשר במהלכה הודיע דוד שפירא, שהוא וידידיו ירימו תרומה בסך 50,000 דולר לייסודה של קתדרה ליידש בירושלים. הדבר נעשה לציון מלאת 13 שנה לקיום העתון.

בנאומו בסעודה החגיגית אישר מגנס, כי אכן הציע 'טאָג' בשעתו לכוון קתדרה ליידש. לאחר התייעצויות נענתה הפניה בחיוב. מאז קיומו דיונים במועצה האקדמית של המכון למדעי היהדות. לפיכך מקבל הוא את תרומת 'טאָג', בהסכמתם המלאה של חברי המכון למדעי היהדות בירושלים.⁵ בדיווחו של 'טאָג' ובדברי שלושת הנואמים העיקריים במסיבה, המתוארת כ'אסיפה פון די שענסטע עלעמענטן אין אַמעריקאַנער יידנטום', נשמעים הנימוקים העיקריים שהועלו להצדקת ייסודה של קתדרה ליידש בירושלים.

ראובן בריינין, אשר דיבר עברית, ראה במאורע מפנה בתולדות התרבות היהודית. ריב הלשונות שנוהל על-ידי הבראיסטים וידישיסטים פנאטיים, גרם נזק רב לשתי הלשונות, לשתי הספרויות וליצירה היהודית בכללותה. היחס השלילי ליידש ולספרותה בארץ כמעט וכפה מאבק נגד העברית ונגד הבית הלאומי בארץ-ישראל. בנוסף לכך גרם הדבר נזק למלחמה למען זכויות המיעוטים, שנוהלה על-ידי הקיבוצים היהודיים שבאירופה המזרחית. הוא הדין לגבי החינוך היהודי בגולה. מאידך גיסא, השנאה והזלזול מצד ידישיסטים כלפי העברית והתרבות העברית, הרחיקו את אנשי המחנה העברי מהמקורות של לשון העם.

ריב הלשונות עלול לפלג את העם. ייסוד הקתדרה ליידש, יהיה גולת הכותרת במאמצים הנעשים

2 ראה: שם, עמ' 188-189. דברי פינסקי, שם, עמ' 192; גרינברג, עמ' 193. ראה גם עמ' 197 ובדברי דב סדן, עמ' 199-200.

3 אליבא דש"ה ברגמן, החלו מגיעו של מגנס עם יהודים יוצאי מזרח-אירופה, בעת שלמד בברלין ובהיידלברג, כתחילת המאה העשרים. ראה: האנציקלופדיה העברית, כב, עמ' 27. אביו של מגנס, מוצאו מפולין. על מגנס ראה: נ' בנטריץ, למען ציון, חשט"ו; *Encyclopedia Judaica* (ירושלים), XI, עמ' 716-718.

4 ראה: טאָג, 7 בנובמבר 1927, עמ' 1 והשווה: א' וולין, 'פריי איך זיך אין חלום', יידישער אַרבעטער, 3 (1925), גליון 7, עמ' 10-11.

5 ראה: טאָג, שם, עמ' 5. דברי מגנס נדפסו גם ב'הצפירה', 27 בדצמבר 1927, עמ' 2.

יהודה ליב מגנס

על-ידי יוצרים בשתי הלשונות, לשם השכנת שלום-בית. אין לנהל מלחמה בין העברית לבין היידיש. נהפוך הוא; יש הכרח להעמיד את שתיהן יחד כמחסום בפני ההתבוללות והריאקציה. הסופר דוד פינסקי הטעים אף הוא, כי קתדרה ליידיש בירושלים עשויה להקהות את חריפותו של ריב הלשונות. הוא הדגיש כי אין הוא מזדהה עם הניצים בריב זה והמשיל את השפות יידיש ועברית, שהן אוצר אחד, לשני חשבונות-בנק של אדם אחד. אין פינסקי מופתע מכך שהעברית היא שפתה של האוניברסיטה בירושלים, משום שהציונות שואפת לתחייתן של ארץ-ישראל והלשון העברית. עם זה, לולא הוקצה מקום ליידיש באוניברסיטה, היה הדבר מבטא שלילה עצמית. פינסקי הדגיש, כי ספרות יידיש בעלת שעור-קומה צמחה בחמישים השנים האחרונות מתוך לשון נחשלת וחסרת כללי דקדוק.

מגנס הטעים בנאומו, כי על שפת היידיש להיות מקצוע הנלמד באוניברסיטה, משום שהיא היתה והינה שפה המשמשת מיליוני יהודים. נוצרו בה יצירות ספרות ופולקלור ויש בה תעודות חשובות לתולדות עם ישראל. הקצאת מקום ליידיש באוניברסיטה העברית תביא להעלאת קרנו של העם היהודי בעיני עצמו ובעיני אחרים.⁶

מגנס עמד במפורש על כך, שההוראה בקתדרה תעשה בעברית, משום שהלשון העברית היא המקור העיקרי לחיים ולמחשבה היהודיים.

באותו מעמד מסר גזבר 'טאָג' לידי מגנס חוזה, לפיו התחייב 'טאָג' לאסוף 50,000 דולר להקמת הקתדרה ליידיש. כמו-כן, המציא לו מקדמה בסך 10,000 דולר.

ההתנגדות לקתדרה בארץ והפולמוס הציבורי שבעקבותיה

הידיעה על הסכמתו הפומבית של מגנס לקבלת התרומה ולייסוד הקתדרה נפוצה, ככל הנראה, בעקבות דיווח שנתפרסם בעמוד הראשון של 'דבר' מיום 10 בנובמבר 1927. סופר בו על קרן בסך 100,000 דולר שנודבה לצורך הקמת קתדרה ליידיש באוניברסיטה העברית בירושלים.

יוסף קלוזנר ומנחם אוסישקין הביעו מיד התנגדות חריפה ביותר לתכנית ופתחו במסע נמרץ לסיכולה. למטרה זו גייס קלוזנר חלק ממורי המכון למדעי היהדות. בארכיונו שמורה טיוטה

6 רעיון זה חוזר ונשנה בדיווחי-ה'טאָג'. קריקטורה בעמ' 4 מראה כיצד יידיש הושבה על כיסא רם — הקתדרה — דבר אשר יקנה לה את המקום שהיא ראויה לו בינות שפות התרבות בעולם.

למברק, בלא תאריך, שבה רשומים, מלבד שמו, שמותיהם של הפרופסורים אפשטיין ומאן.⁷ במברק, המיועד אל מגנס, נאמר כי הידיעות בדבר הקתדרה ליידיש יזיקו רבות לאוניברסיטה. שלושת האישים הביעו גם התנגדות נמרצת ליוזמה.

ב-18 בנובמבר 1927 הבריק מגנס וביקש להודיע לקלוזנר כי עברית נקבעה כשפת ההוראה של הקתדרה המיועדת.⁸ באותו תאריך כתב אוסישקין לקלוזנר והודיע לו את נוסח המברק שישגר למגנס:

As friend University and yourself beg you relinquish Yiddish chair whatever the conditions. Huge outburst being organised severer than Hilfsverein. Whoever triumphs University ruin certain. Withdraw prior kingdngling battle.

אוישישקין אף הוסיף במכתבו פתגם רוסי שמשמעו — אלהים לא יתן, החזיר לא יאכל.⁹ בכ"ג בחשוון תרפ"ח כתב אוסישקין לקלוזנר, כי הרב אסף סירב להבריק למגנס, משום שהפרופסורים לא התייעצו עמו בנידון. על-כן יישלח המברק באותו יום בחתימתו של דוד ילין בלבד.¹⁰ אוסישקין סיים את מכתבו בציינו 'מביליק קבלתי תשובה כפי שנבאת'.¹¹

אוישישקין מתכוון לאיגרת שהמשורר שלח לו, במענה למכתבו מיום י"ט בחשוון תרפ"ח (14 בנובמבר 1927). אוסישקין פנה אז אל ביאליק, 'לעת עתה לא כעתונים', ושאל אותו מה יעשה 'בתור ראש הסופרים והמשוררים העבריים ובתור חבר הקורטוריון [של המכון למדעי היהדות] על יצירת מבצר יודישיסטי על הר הצופים'.

ביאליק השיב ביום כ"א במרחשוון [תרפ"ח], כי מגנס 'עשה שלא כדין', כאשר 'קבע קתדרה' על דעת עצמו. בשל כך ראוי הוא ל'נזיפה רבה'. אשר לעצם העניין, אין הוא פוסל את 'הז'רגון מלהיות אוביקט למחקרים ולמדע'. הוא מבקש מאוישישקין להמחין לשוכרו של מגנס ארצה ומזוהר אותו מפני 'הכרזת מלחמה מבוהלת', שתביא 'בשעה זו רעה גדולה לא"י ולישובה, רעה אשר לא נוכל כִּפְרָה. ראה התנבאתי'. המשורר סיים את דבריו בציינו, כי הוא 'נשען על בית[ו] של אוסישקין, שתביא לידי ריסון 'בעלי הדמים הרוותחים'.

אוישישקין ענה לביאליק, ביום כ"ג בחשוון ודיווח לו על תוכן המברקים הנשלחים למגנס. כמו-כן ביקש אותו לקרוא את מאמרו של א"מ פרידמן, שנדפס בו ביום כ"דאר היום: 'מה שמרגיש כל יהודי פשוט "בטלן" לא מבין ולא מרגיש ראש המשוררים הלאומיים — עם אומלל וגלותי'. ביום כ"ז בחשוון תרפ"ח (22 בנובמבר 1927), השיב ביאליק, כי ידע שאיגרתו הקודמת לא תניח את

7 הטיוטה בארכיון קלוזנר שבכית הספרים הלאומי, תיק 544. תודתי נתונה למחלקת כתבי יד וארכיונים בבית הספרים על הרשות שניתנה לי לעיין בארכיון. על י"ג אפשטיין ראה: תדהר, אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובוגריו, ו, עמ' 2489-2490 [להלן: תדהר], על י' מאן ראה: *Universal Jewish Encyclopedia*, VII, עמ' 324-325. שם, תיק 515. בו ביום שוגר מכתב אל מזכירות האוניברסיטה המאשר את קבלת מברקם של השלושה. ראה: ארכיון האוניברסיטה העברית, תיק 14/3. תודתי נתונה למנהל הארכיון, מר י' ריבלין, על עזרתו הרבה באיתור התעודות על הקתדרה.

9 ראה: ארכיון קלוזנר, תיק 225. המברקים נכתבו באנגלית, משום תקנות הדואר דאז. בארכיון אוסישקין שבארכיון הצינוני, A24, תיק 8, 783, שמור הטקסט העברי של המברק. בענין Hilfsverein עיין: מ' רינות, חברת העזרה ליהודי גרמניה ביצירה ובמאבק, ירושלים תשל"ב, עמ' 184-234.

10 ראה: ארכיון קלוזנר, שם. המברק שבו מדובר נוסחו: 'סוד הקתדרה — הרס עבודתנו. נחוץ לתקן תיקיך'. ראה: ארכיון אוסישקין, שם. על הרב ש' אסף ראה: תדהר, ב, עמ' 769-770. על דוד ילין ראה: שם, שם, עמ' 569-570.

11 מכאן שאוישישקין הודיע לקלוזנר, כי יכתוב לביאליק ויבקש להצטרף למסע נגד הקתדרה. מכאן גם ברור, שקלוזנר הזהירו שהמשורר יסרב לעשות כן.

הדיון הציבורי בתכנית להקים קתדרה לידיש

דעתו של אוסישקין: 'אני מצרף גם מחשבה להרגשה והוא יתרוני עליכם... אתם רואים "גבורה" בהרכות שאון ומהומה ואני דברי חז"ל לי לעינים איזהו גבור... ואיזהו חכם'¹². יום קודם לכן, כתב קלוזנר לאוסישקין והודיע לו כי 'הטלגרמה החריפה פעלה את פעולתה'¹³. סביר מאוד להניח כי קלוזנר התכוון בדבריו למברק שמגנס שיגר ב-20 בנובמבר 1927. מגנס ביקש אז, כי תעשה פניה לאוסישקין ולילין, למען יאותו להשהות את המחאות הפומביות נגד ההצעה. מגנס הבטיח שהנושא יהיה תלוי ועומד עד לשובו ארצה. החלטה חיובית בשאלה התקבל, אך ורק אם סגל ההוראה באוניברסיטה ודעת הקהל בארץ יגלו הבנה להצעה ויסכימו לה.

מגנס הקדיש את עיקר מברקו לטענה אשר כלפיה מופנה בלי ספק הרישא במכתבו של קלוזנר אל אוסישקין. קלוזנר הכחיש שם מכל וכל שהיו הצעה או דיון כלשהם על אודות קתדרה לידיש במכון למדעי היהדות. גם י"ג אפשטיין לא שמע מעולם על כך ולעולם לא היה מסכים לכך. מגנס מטעים, כי מספר חודשים קודם-לכן הוצע במכון, להקים מסגרת ללימודי יידיש במוסד ואיש לא התנגד לכך, מאחר שהובהר במפורש כי עברית תהיה לשון ההוראה בקתדרה.¹⁴ מן האמור לעיל, גלוי לעין, כי לשאלה האם נידונה הקמת הקתדרה במועצת המכון בירושלים, טרם הסכמתו הפומבית של מגנס, ניתן משקל ראשון כמעלה כטיעונים הפורמאליים בעד ונגד התכנית. בהמשך דבריו לאוסישקין, מעיד קלוזנר על התמיכה לה זוכה הצעת הקתדרה בקרב מורי האוניברסיטה. 'ד"ר שלום, ד"ר בנט, ד"ר מאיר, ד"ר סוקניק כולם בעד זה. לא הייתי מאמין אלמלא שמעתי באזני'. קלוזנר מוסיף כי עורך 'הארץ', מ' גליקסון, כתב לו שאין הוא ומערכת העיתון מתנגדים לקתדרה.

הכוונה היא לגלויה שגליקסון שיגר לקלוזנר ביום כ"ב בחשוון תרפ"ח (17 בנובמבר 1927). עורך 'הארץ' מביע בה את דעתו שאין להתנגד לידיש 'בתור אוביקט למחקר מדעי'. גליקסון, אשר חשש מפני הישנות הסערה שהתחוללה עם ביקורם של אש והירשביין, הזמין את קלוזנר להעלות את השגותיו על הקתדרה, מעל דפי 'הארץ': 'מוטב שאתה תדבר על השאלה משיבואו הצעירים מגדוד מגני השפה לפסוק לנו הלכות חיים' [ההדגשה במקור].¹⁵

קלוזנר מייחס עת עמדת גליקסון ועמיתיו לביאליק: 'ודאי יש כאן השפעה של ביאליק והוא מסוכן ביותר כי מאגנס מאמין בביאליק כבאלהים. הוא בעיניו מומחה לכל דבר'. אשר לאפשרות להדפיס מאמר ב'הארץ', מעיד קלוזנר, כי 'מאן ואפשטיין אינם מתירים לי זאת, וכן לא לפרסם את הטלגרמה שלנו'.¹⁶ אף-על-פי שקלוזנר סבר ש'קתידרא ז'רגונית' משמעה 'חורבן' האוניברסיטה העברית, ביקש הוא מאוסישקין שלא 'לפרסם שום דבר בעתונים' ו'לא להרכות שאון כדי שלא

12 המובאה, מתוך פרקי אבות ד א ואבות דרכי נתן כג א. מכתביו של ביאליק בארכיון אוסישקין, חיק 8, 781, 782. המכתב השני נדפס באגרות ביאליק, ד, עמ' כז. ככל שידוע לי האיגרת מיום כ"א במרחשוון טרם פורסמה. את מכתבי אוסישקין ראה: מ' אונגרפלד (עורך), ביאליק וסופרי דורו, תל-אביב 1974, עמ' 24. בתרפ"ט טען אוסישקין, כי הוצאת 'מאזניים' עלולה לשרת את היידישיזם (שם, עמ' 22-23). ביאליק (אגרות, ד, עמ' רלז, רמו-רמז) כינה את דברי אוסישקין 'בדיחה נאה לפורים'.

13 ראה: ארכיון אוסישקין, חיק 8, מכתב 784.

14 ראה: ארכיון קלוזנר, חיק 515.

15 ראה: שם, חיק 291. על פרשת ביקורם של אש והירשביין בארץ ראה: א"ל פילובסקי, 'יידיש וספרותה בארץ ישראל, 1907-1948', עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תש"ם, פרק ב.

16 ראה לעיל, הערה 7.

לעורר ביותר את הצד שכנגד'. מתקבל על הדעת, כי בעקבות הפצרה זו נמנע אוסישקין מדיון פומבי בשאלת הקתדרה.¹⁷

מברק מטעם 'ועידת מורי ארץ ישראל' (דאר היום, כ"ו בחשוון תרפ"ח), היה אז ההד הפומבי היחיד להסתייגות מן הקתדרה.¹⁸

ב-27 בנובמבר 1927, כונסה 'הועדה הארץ ישראלית של המכון למדעי היהדות'. ועדה זו הורכבה מחברי סגל האוניברסיטה ואנשי ציבור, דוגמת ביאליק ואוסישקין. על-פי סיכום הדיון, דרש מ' אוסישקין שלא להעלות את שאלת הקתדרה 'בועידת המועצה'. כוונת דבריו היתה למוסד שכונה אז, 'קורטוריון של המכון למדעי היהדות'. הקורטוריון עמד לדון בדצמבר 1927 גם בייסוד הקתדרה. אוסישקין הוסיף, כי אם יידון העניין שם, על הוועדה הארץ-ישראלית של המכון להביע התנגדות עקרונית לקתדרה. 'הכנסת לימוד האידיש בזמן זה תכניס לתוך האוניברסיטה שאלות פוליטיקה וסכסוכים המסכנים את העבודה המדעית של האוניברסיטה'. לאחר 'יכוח ממושך', תמכו בהצעת אוסישקין, מלבדו, 'י"נ אפשטיין, נ' בנטויץ, ד' ילין, י' מאן וי' קלוזנר. נגדה הצביעו, ח"נ ביאליק, ש"ה ברגמן וא"ל מאיר.¹⁹ שלושת האישים הללו ביקשו לרשום בסיכום את התנגדותם להחלטת הרוב, אך הסכימו שאין להכריע בנושא כלי שיערך דיון עליו בארץ. בו במקום נבחר מגנס לכא־כוח המועצה למושב הקורטוריון. מינויו הותנה בכך, שאם שאלת הקתדרה תועלה במועצה, יגן שם מגנס על דעת הרוב.²⁰

יום לאחר הישיבה, כתבו ג' שלום, ש"ה ברגמן, ד"צ בנעט וא"ל מאיר, איגרת ארוכה ל"ל מגנס.²¹ ארבעת המלומדים, אשר היו ברכות הימים לפרופסורים במוסד, קיבלו את השכלתם התיכונית והעל-תיכונית באירופה המרכזית והמערבית. הוא הדין כמ' שובה, אשר מכתבו יוזכר להלן.²² בעלי המכתב פונים אל מגנס מתוך 'כאב לב עמוק ודאגה רבה', נוכח התעמולה המתנהלת בירושלים נגד כינון הקתדרה. ארבעת האישים סבורים כי הם במיעוט. הם גם חולקים על מי ששלח למגנס מברקים ואיומים, תוך העברת השאלה הנידונה אל 'שדה השוביניסמוס והטרור'. יש להקים קתדרה לידיש באוניברסיטה בד בבד עם ייסודן של קתדרות לתנ"ך ולבלשנות או לאחר הקמתן. מן האיש שיעמוד בראש הקתדרה לידיש יידרשו ידיעות רבות ומגוונות, משום שידיש מהווה מושא חשוב מאוד למחקר. עם זה יש לדאוג כי הוא לא יהיה בשום פנים 'אגיטטור לאידיש'. הוראת היידיש נדונה במוסד לפני שנה וחצי ואיש מבין חברי המכון למדעי היהדות לא התנגד לתכנית.

17 בארכיון אוסישקין, תיק 8, 783. מרוכזים מברקיו ומברקי ילין ומגנס כשעליהם כותרת המחוקה בעפרון: 'בבקשה להדפיס את חלוף הטלגרמות בין אוסישקין לילין ומגנס'. ידיעות ב'הארץ' (29 בנובמבר 1927, עמ' 2 ו'דבר', בו ביום, עמ' 2) נועדו, בלי ספק, למתן את הוויכוח ולהרגיע את מתנגדי התכנית.

18 שם, עמ' 4. הקתדרה מכונה 'מסוכנת'. כמרכן נאמר: 'נמנעים עתה ממחאות פומביות בתקוה [מגנס] יבין לרוח העם בארץ ויתקן בעוד מועד'. והשווה: הארץ, 17 בנובמבר 1927, עמ' 3, אשר דיווח כי הסניף הירושלמי של הסתדרות המורים יצא נגד הקתדרה, משום 'שמצבה של העברית 'איננו מזהיר'.

19 ראה: ארכיון אוסישקין, תיק 8, 783. יעקב מאן מוזכר בתעודה כ'פרופסור פוקד' [אורח]. בתום אותה שנה אקדמית שב מאן לישיבת קבע בסיניסטי.

20 התנאי נתקבל בארבעה קולות נגד שניים. ילין כתב למגנס ביום ה' בכסליו תרפ"ח (30 בנובמבר 1927), כי ביפוי-כוח לא יוזכר התנאי, אך למעשה הוא יחייב אותו. ראה: ארכיון האוניברסיטה, תיק 14/3.

21 ראה: שם, שם, תאריך האיגרת: 11/28/תרפ"ח [!]

22 בנעט, שובה ושלוש למדו בגרמניה (לפי גבולותיה עד 1939), ברגמן בפרג ומאיר בווינה. מן החמישה היה רק מאיר 'Ostjude' (נולד בסטינסלבו). על שלום ראה: *Encyclopædia Judaica* (ירושלים), XIV, עמ' 991-992; על בנעט, שם, IV, עמ' 161 וקרסל, לקסיקון הספרות העברית, א, עמ' 299 [להלן: קרסל]; על ברגמן, שם, ד, עמ' 614-616 ותדהר, ד, עמ' 1857-1858, על מאיר, קרסל, ד, עמ' 1144 ותדהר, ה, עמ' 2182.

התקרה הנצורה (הפני של) זה מסתמך כפי-ימין - וצדדי באמת דבר ג' סכום קלוזטר, דבר יאושקה אנו אנוחה אלסורדיה, האילם וכו' וכו' ממך לצורה כאלו דרשו הלוקינסטיה כפי הורצות כמי הלאמה אמת סגירת הקרדראות לשפות-אויביהם! ודי שמקין! ואם להפסיק לכל אטאל הקרדרה מקוצר האמא-השסות, דרו סוכ רים ית' ביו חקירה האדיש בעבריה דוקא ותפק את עמדת הדבריה האמאמה

4) ככה טלגרפו עק שצבני הרס האטלה "א" יצי הקמא הקרדרה אגא. סכנה הסגנות וסכסוכים פנימיים. אנו מושקים יתהרסיסה בין הסטודנטים וקבצות הקה' טאליה חמשים טלוחי האלגמאות, נוצר על ידם. דרור לנו בגלל הקורה, כי רק בהנהלת האוניברסיטה

דצמה דאוי דצבר: אם היא לא תרצה והסטודנטים יבגלו להנהלה חזקה, לא תהיך הצגות. ויחד אפן: מושקים אנו שאסור לגמרי להרדף לאחור ולסמוך בפני אינאים א' לרוב ודכני מלודור פליסטיא. כי כל הכנסה א' התנהלה בפני אינאים ט' היום גרים עדי כן לכל סדר שגמי האוניברסיטו ג'דו לאלו אינאים ומבריות, ישמחו בלי ציין כאלה.

וזה טענה חמוס אחת לאוניברסיטה, עי נאנו בנתן דוקה, באצו קוזת דדר נסודו מוכנים אנשים בארץ ולאל אלה מיר ליהסלריה לובינסטיא על אחר אנה עבר קודר "א" אפס לנצבר וצבריה ט' הירחפ

aufnehmen" ואל ט' בנים "א" אפס לנצבר וצבריה ט' הירחפ

אנחנו לחזנתו אכבוד אן דברים אלה והננו דורשים לשומך ומאחלים אן השלמה אמורה בדבובות אלופת האוניברסיטה קודמיה.

קדמי כבוד והוקרה

עוד טענו שצדק לנגמנו בה רבים, וכמעט לא הינו מוכנים מזה מתוך כובד-רוא, וניהו למחפסים חספה נרא יננו לאוניברסיטה ויכסותך לגבש את הכסובים הסולטים. הם הם אשר יצדקו אציל חיד" ויכרתו סופיסור להרצות מאידול. ונטי מוסקה, החפן לא יאלו מתימלסול אל חריב דבת בה את האוניברסיטה הצברה. אל צדדי א' האופי הכטאסט. את אלה בקולותי מן האויר א' התיפסריה האוניברסיטה, סוכרים אנו ש להבדל דען מורמים כמא: "א" קידה העצקה א' התנהלה ליבאל לי קושי לעמוד בנים סלובנטים שמיים ראוים אכבוד המוסד. א' ובה אמתי חלוק, גלוי הדק י.א.א. מארי.

נסור דצמו לייטול את הקרדרה: אם חוו יהיה אגיסטארה-אודיש אל חדדי יל גמא יסוד אלשול. אפן העדו גלוי חקצר דההרן הוי"א! י"א" חפן בה את העצן לכתיבה. כל מוסד מוסד אן קושי למארה ה"א"א" יסוד יצק מנבאים לנו לשחקרה פיה לו יהיה כל מספיה דיניו הווקר?

האלו בפשט
גרלם לאוק

ד.צ. בעט

קטע מאיגרתם של ה' ברגמן, ג' שלום, ד"צ בנעט וליא מאיר אל ר"ל מנגס, 28 בנובמבר 1927

עכשיו, משהגיעה העת להגשימה, מתעורר לפתע 'יצר הרע הפוליטי והדימוגי... אלה הם ההרגשות של השוביניסמוס הלאומי והפרסטיג' והנקמה שעלינו היה להלחם בהם ולא טפחם עוד יותר'.²³

האיגרת מסכמת את הטענות המועלות בירושלים נגד ייסוד הקתדרה: (א) הואיל והייבסקציה רודפת את העברית בכרית-המועצות, אזי יש לרדוף את היידיש בארץ, משום שביידינו הכוח לעשות כן. ארבעת האישים סבורים 'כתור בני אדם וכתור יהודים', כי טענה מעין זו אינה ראויה לתשובה. (ב) 'ההכשר' 'לממזר' יאפשר דיבור יידיש באוניברסיטה. המלומדים מטעימים בהקשר זה, כי בשלילת היידיש טמונה תיאוריה רציונאליסטית קיצונית, החסרה הבנה היסטורית. אל לה לאוניברסיטה לסתום את הדרך למחקר באמצעות 'דוגמה מפלגתית כלשהיא'. הארבעה מוסיפים כי הם חדורים אמונה חיובית בעברית, אך אין להם דוגמה שלילית נגד יידיש. אשר לעצם הטענה כי הקמת הקתדרה תביא לידי דיבור יידיש בין כותלי המוסד, הרי שאלה דברי נבואה ואין טעם בוויכוח על כך בלא שיצטבר ניסיון בנידון. (ג) מתנגדי הקתדרה טוענים כי אין להורות יידיש בירושלים כל עוד זו מהווה 'כח חי'. נימוק מעין זה 'מסוכן עד למאד לחופש ההוראה והחקירה' ואם לנהוג על-פיו הרי שאין לחקור באוניברסיטה את הנצרות ואת האיסלאם. טיעון דומה לזה השמיעו השוביניסטים בימי מלחמת-העולם הראשונה, כדי להביא לידי סגירת הקתדרות לשפות הלאומיות של אויביהם.

האיגרת מעידה על סערת הרוחות שהצעת הקתדרה עוררה בארץ.²⁴ יתירה מזו, מתוכנה נרור כי המברקים למגנס בדבר החורבן הצפוי לאוניברסיטה עם הקמת הקתדרה הודלפו לציבור. המלומדים מאשימים את 'שולחי הטלגרמות' בהסתת דעת הקהל והסטודנטים. אם הנהלת האוניברסיטה תעמוד על שלה, לא תתקיימנה הפגנות. 'אסור לגמרי להרתע... ולפחוד מפני איזמים של טרור ובפני מטודות פשיסטיות'. אם ההנהלה תיכנע ללחצים ייווצר מצב, לפיו כל עת שיגעו באוניברסיטה ב'שאלות חיוניות וחברתיות ישתמשו בכלי זיין כאלה'. התקרית שאירעה עם מרטין בובר מוכיחה עד כמה מוכנים אנשים 'להתמסר להיסטריה שוביניסטית'. אל לה לאוניברסיטה להכנע לצנזורת הרחוב. כוונת הארבעה ללחץ שגרוד מגני השפה הפעיל על בובר לכל ישא הרצאה בגרמנית באוניברסיטה העברית. יצויין כי עניין זה התרחש ימים ספורים לפני המסע נגד ביאליק בעקבות מסיבת התה לכבוד אש והירשביין.²⁵

בסוף האיגרת הוסיפו הארבעה, כי לאחרונה מושמעת 'נבואה פנטסטית' והיא, שבאמצעות הקתדרה 'יחדרו קומוניסטים לאוניברסיטה'. לדעתם, 'ההנהלה בידה החזקה יכולה למנוע כניסת סטודנטים שאינם ראויים לכבוד המוסד'.

אחדות מן הטענות שנסקרו באיגרת, מצאו להן הד ביומון 'דאר היום'. בעוד 'דבר' ו'הארץ' מסרו ידיעות ענייניות קצרות על הקתדרה ונמנעו במתכוון מעיסוק בפולמוס,²⁶ נקט 'דאר היום' קו ברור

23 הדגשה זו ואלו אשר להלן, במקור.

24 עדות נוספת לכך יש במכתב (באנגלית) שמוכיר האוניברסיטה, ש' גינצברג, שלח למגנס ב-24 בנובמבר 1927. הואיל והחסיסה בעניין הקתדרה אמיתית, רצוי שמגנס ינהג בזהירות מיריבת בהחלטות שתתקבלנה בקונטריון. ראה: ארכיון האוניברסיטה, תיק 14/3.

25 ראה: דאר היום, א' באייר תרפ"ז; הארץ, 3 במאי 1927, עמ' 4. וראה את מכתבו של בובר בנידון. הארץ, 5 במאי 1927, עמ' 1. גרסת הגרוד גרשמה ב'לשונו', כ"ח בתמוז תרפ"ז, עמ' טו. בעניין אש-הירשביין, ראה לעיל, הערה 15.

26 השווה: ש' פיאטרושקה, טאג, 7 בינואר 1928.

הדיון הציבורי בתכנית להקים קתדרה לידיש

נגד ההצעה. הנימוק העיקרי שהועלה במאמרים וברשימות שנתפרסמו שם בנידון היה, היידיש היא סכנה לעברית, וזאת, משום חתירתה ל'רמה לאומית'. על-סמך קביעה זו הסיקו מחברי המאמרים והרשימות מסקנות, איש איש וסגנונו.

לפי דברי י' הוראת היידיש באוניברסיטה העברית תעניק 'תעודת הכשר' ללשון המשמשת 'מזון פגום' למליונים. משיוסר הפגם שהיה 'תריס הגנה לעברית', יתערערו יחסי הכוחות בין שתי השפות, לטובת היידיש, לכדי 'הכרעה וכבוש'.²⁷

מ' רבינוזן הטעים כי אין הוא מאמין בשלום בין מחנות היידיש והעברית. ההבדלים ביניהם סוציאליים ותרבותיים, 'היסטוריים' כמעט, והם 'עמוקים יותר מדי מהטשטש ע"י מאורע רצוי זה או אחר'. מי שייבחר לקתדרה, ישתדל להדגיש את 'לאומיותה, דמוקרטייתה ופרוגרסיביותה' של היידיש ואז 'יש לחוש כי נקים "צלם בהיכל"' ואף-על-פי-כן להתנגד כליל לקתדרה. על האוניברסיטה להתנות תנאים לפרופסורים שיוורו יידיש במוסד. אין די בקרן כדי לייסד את הקתדרה, דרושה גם 'ערכות מוסרית'. יצויין כי רבינוזן היה ראשון המסתייגים מן הקתדרה אשר כינה אותה 'צלם בהיכל'.²⁸

אליהו אליעזר פרידמן הסיק, שהקתדרה עלולה להביא חורבן 'לשפה העברית ולשלמות האומה בכלל'.²⁹ אנשי היידיש בנוי יורק הולכים בדרכו של אנטיוכוס, אשר בשעתו לא החריב את המקדש, אלא ניצל כדי ליוון את יהדות ארץ-ישראל. לו רצה מישוהו להקים קתדרה 'לזירגון ההישפנוולי או ליתר הזירגונים של נדחי ישראל', לא היה מי שיתנגד לכך. אין בין דוברי הלשונות הללו מי שיראה כאחת מהן 'השפה הלאומית'.³⁰ של העם היהודי. פרידמן חזה, שהיידישיסטים יפתו בכסף סטודנטים בחוץ-לארץ ויביאום ללמוד בקתדרה. האוניברסיטה תחל לפרסם 'ביולטינים' בידיש ועד להוצאת עיתון בזירגון בארץ לא ירחק היום. יידיש תילמד בכתי-ספר תיכוניים, היא תשטוף את הארץ והלשון העברית תישכח. מצב מעין זה יהווה סכנה חמורה ללאומיות בארץ. כל זאת, משום שמחמת החלשת מעמדה של הדת בארץ, נותרה הלשון העברית מיפלטה האחרון של הלאומיות היהודית כאן. 'הדור הבא ספק הוא עד כמה יהיה יהודי אבל עברי יהיה בודאי'.

על-יד מאמרו של פרידמן, נרפס הכרוז 'קריאה גדולה', חברי הסניף הירושלמי של גדוד מגני השפה, מתריעים בו על הסכנה הנשקפת לארבעים שנות עבודה עברית בארץ.³¹ אסור למכור 'בעד נזיד ערשים את נשמת האומה בדמעת מאה אלף דולר'. בעקבות 'חלול הקודש' דרושה 'מלחמת תנופה'.

יצויין עם זה, כי העתון הדפיס ב-30 בנובמבר 1927,³² במדורו הקבוע 'הד העתונות', את מאמר המערכת ש'הדאר' פירסם על הקתדרה בט"ז בחשוון תרפ"ח. שם נטען, כי בעניין הקתדרה אין לדבר על נצחונות לצד זה או אחר. ריב הלשונות הוא 'הופעה טבעית הנטועה בתוך הכרת אלפים ורבבות

27 ראה: 'קתדרה לאידיש כמכללה הלאומית' ועוד על הקתדרה לאידיש, שם, כ' וכ"ב בחשוון תרפ"ח.
28 תענית כו ע"ב. רבינוזן חתם ב'דאר היום', כ' בחשוון תרפ"ח, במדור 'תגים': מהפך פשטא. הזיהוי על-פי א' יערי, קרית ספר, תרצ"ד-תרצ"ה, עמ' 300. על רבינוזן ראה: קרסל, ב, עמ' 825-826.

29 'במחצת', שם, כ"ג בחשוון תרפ"ח, עמ' 1. על פרידמן ראה: קרסל, ב, עמ' 660.
30 התייחסותם של מתנגדי הקתדרה לוועידת צ'רנוביץ, בולטת לעין. על ועידת צ'רנוביץ (1908) ראה: האנציקלופדיה העברית, יט, עמ' 804.

31 מניין זה הוא על-פי שנת עלייתו של א' בן-יהודה לארץ. באותו גליין, עמ' 3 העלה עזמות — הוא העיתונאי יהושע קרניאל — את תרומת שפירא ל-200,000 דולר, שמוטב היה להפנותם לחינוך העברי 'הגוסס'. הוא הציע להנהלת האוניברסיטה להכין שמשות חדשות, לקראת ההפגנות שתערכנה נגד הקתדרה.

32 כמרכן פורסם שם ('יא בכסליו תרפ"ח, עמ' 1) נאומו של מגנס בסעודה מטעם 'טאג'.

במשך שנים ודורות' והוא יימשך גם בעתיד. התרבות העברית היא נדיבת לב דיה, כדי לקלוט לתוכה את שנוצר 'בלשון העם בטוהר לב ובכונה ישרה'. הקתדרה מוקמת לא 'לשם איזה פוליטיקה כי אם לשם חקירה ומדע'.

באווייה המתוחה שנוצרה סביב ייסוד הקתדרה, כונס ב-4 בדצמבר 1927 חבר המורים של המכון למדעי היהדות ליישיבה יוצאת מן הכלל, על-פי בקשת י"נ אפשטיין, נכחו בה י"נ אפשטיין, י' מאן, י' קלוזנר, ש' אסף, א' גולאק, ד' ילין, מ"צ סגל, א' רופין וג' שלום. גם בישיבה זו הושם הדגש על השאלה האם חבר המורים הסכים אי-פעם להצעה להקים קתדרה ליידיש בירושלים. ג' שלום היה היחיד מבין המשתתפים שטען, כי אכן דנו בעבר על קתדרה ללשונות יהודיות.³³ בקולות כל הנוכחים, למעט ג' שלום, הוחלט להודיע ל"ל מגנס, כי ג' שלום לא נתן חבר המורים את הסכמתו לייסוד קתדרה ליידיש באוניברסיטה. יחד עם זאת סוכם, פה אחד, להימנע מקבלת החלטות עד לשובו של מגנס ארצה.

יום לאחר-מכן, ב"א בכסליו תרפ"ח, הופץ חוזר מטעם מזכיר האוניברסיטה, ש' גינצברג. גינצברג מציין שערך בדיקה בפרוטוקולים של המוסד, ולא מצא שמוזכרים בהם קתדרה ליידיש או ל'לשונות היהודים'.³⁴

מ' שובה פנה אל י"ל מגנס ב-8 בדצמבר 1927 והודיע לו כי כלל לא הוזמן ליישיבת מורי המכון ב-4 בדצמבר. לדעתו 'התרבות העברית אינה יכולה להבנות במרומים המפשטים של איזה עבריות מלאכותית'. צריך לצקת לתוך התרבות העברית המתהווה, את ערכי התרבות שנוצרו ביידיש. הציונות לא תוכל להיבנות אם תשלול את העושר התרבותי שצמח בפזורה. היצירה היהודית היא מקשה אחת, ואין לגשת אליה על-פי אמת-מידה סלקטיבית. חיוני ליישוב בארץ למנוע 'ניתוק מן העולם היהודי שבחוץ לארץ'. עם זאת, הסתייג שובה מן העיתוי לייסוד הקתדרה. לדעתו, קודמות ליידיש קתדרות אחרות.

בסיום דבריו הוא חיווה את דעתו, כי לכשתוקם הקתדרה, מן הדין כי יועמד בראשה 'ציוני נאמן שמבין את היהדות כלה'.³⁵

השאלה, האם עניין הקתדרה הועלה במועצת המכון למדעי היהדות היתה, כאמור, לנקודה הפורמאלית המרכזית בפולמוס. כפי שצויין לעיל, הטעים מגנס בהתבטאויותיו הפומביות, כי הדבר אמנם נידון ואושר במועצת המכון, בעוד קלוזנר ותומכיו הכחישו זאת מכל וכל. מגנס חזר על גירסתו ב-18 בדצמבר 1927.³⁶ הוא מדגיש כי בפגישה בביתו של קלוזנר, שבה דנו על מערך הלימודים במכון למדעי היהדות באוניברסיטה, הציע שיידיש ייהיה אחד המקצועות שייילמדו במכון. קלוזנר העיר, כי לא יתנגד לכך אם ההוראה תעשה בעברית. מגנס מניח, כי הדיון נערך בישיבה השמינית של המכון. הוא מוסיף, כי לא היתה זאת הצעה פורמאלית, כשם שלא היו הצעות פורמאליות לגבי שורה של נושאים אחרים שהוזכרו אז. אין כל אפשרות למנוע ששאלת הקתדרה

33 השווה לעיל, עמ' 110.

34 ראה: ארכיון האוניברסיטה העברית, תיק 14/3.

35 ראה: שם. ועיין לעיל, עמ' 103-104. שובה, יליד הלה שבגרמניה, עשה בליטא בין השנים 1920-1925 ועסק שם בחינוך יהודי. ראה: תדהר, ד, עמ' 1863. והשווה לעיל, הערה 22. גם לבנעט היה מפגש בלתי-אמצעי עם יהדות מזרח-אירופה. הוא סיפר לפרופ' שמרוק, כי בהיותו צנוור בצבא הגרמני, איפשר לו רייון את המשך הוצאת 'לעצטע נייעס' בוויילנה. והשווה א"י גולדשמידט, פנקס פאר דער געשיכטע פון ווילנע אין דיי ארץ פון מלחמה... וילנה תרפ"ג, עמ' 587. אין ספק כי מלומדים אלו וכן ברגמן ושלום, אשר צמחן בתקופה של תהיות וחיפוש-דרך לאומיים, התרשמו עמוקות מייחודו הלאומי של הקיבוץ היהודי במזרח-אירופה ומשורשיותו.

36 ראה: שם, שם, מכתב באנגלית אל ש' גינצברג.

ליידיש תועלה באספת מועצת ההנהלה של המכון למדעי היהדות. כל מי ששוחח אֶתוּ בעניין זה, חפץ לדון בו ואף לתמוך בו שם. אשר להגבלת יפוי הכוח שלו,³⁷ הבהיר מגנס, כי לא יקבל על עצמו לייצג את דעת הרוב במועצת הקורטוריון. הוא מוכן להציג את השקפת הרוב, אך בשום פנים לא יצביע בצורה שתסתור את דעתו בעניין הקתדרה. הוא ימליץ על הקמתה. יחד עם זה יציע, כי המועצה תטיל על הרץ,³⁸ על המכון ועל הוועד הארץ-ישראלי שלו, לברר את המצב ולדאוג לכך שהקתדרה תיוסד בלא שתתעורר מחלוקת שתחרוג מן התחום האקדמי. דבריו אלה של מגנס מבטאים, בלא ספק, את רצונו למנוע, ככל האפשר, הפקעת הנושא מן ההקשר האקדמי שלו והפיכתו לפולמוס ציבורי רב מתח.

למגנס היה מידע נוסף על ההתרגשות שתכנית הקתדרה עוררה בארץ. נורמן בנטוויץ כתב אליו, ב-29 בנובמבר 1927, וביקש ממנו להסיר את הצעת הקתדרה, משום שיש בה מן הפולמוס. שכרה של חוספת המדע הכרוך בקתדרה, ייצא בהפסד שלום הבית במוסד. אליבא דבנטוויץ, רק כעבור מועד שאין הוא מגדיר, ניתן יהיה להקים קתדרה ליידיש בלא התרגשות ומריבה, דבר שהוא 'כיום' בלתי-אפשרי.³⁹

זאת אף זאת. ב-3 בדצמבר 1927, כשמגנס שהה עדיין בניו יורק, דיווח 'טאָג' בעמודו הראשון על התנגדות קלוזנר, אוסישקין, ילין, בנטוויץ ואפשטיין לתכנית הקתדרה.

בראיון לק' סילמן (כתובים, סד, 21 בדצמבר 1927, עמ' 2), חזר קלוזנר על טענתו, שמעולם לא נידונה הצעה לייסד קתדרה ליידיש במכון למדעי היהדות. יצוין כי שבועיים קודם לכן, בגליון ס"ב, עמ' 3, נאמר ב'כתובים' כי גורל הקתדרה טרם הוכרע. הציבור בארץ עוד לא הסכים לכך וגם 'לא כל חברי ההנהלה של המכללה... הם בדעה אחת עם האיש שניהל משא ומתן עם אנשי הדולרים'. כאותיות גדולות ופזורות נמסר גם, כי על-פי ידיעות שמקורן ב'טאָג', "'התיר' ד"ר קלוזנר את הקתדרה'. אין ספק כי בהדגשה זו, ביקשו שטיינמן ושלונסקי להביא לכך שקלוזנר יגיב ב'כתובים' על עניין הקתדרה. הדמיון לדרך שבה הניעוהו לצרף את קולו למקטרגים נגד ביאליק, על מסיבת התה לאש ולהירשביין, גלוי לעין.⁴⁰ ואכן, תוך התייחסות ישירה לגליון ס"ב, הטעים קלוזנר כי מעולם לא 'התיר' לימודי יידיש באוניברסיטה.

מששאלו סילמן על 'דעתו הברורה על הקתדרה', השיב קלוזנר, כי כפרופסור במוסד אסור לו לעסוק בשאלה בפומבי, אך התנגדותו מובנת ל'קורא העברי'. השקפותיו בשאלת הלשונות ידועות 'במשך שלושים וחמש שנה'.

ביטוי פומבי להתנגדותם לקתדרה, נתנו קלוזנר ואוסישקין, בשיחותיהם עם שמחה פיאטרושקה. על שיחות אלו דיווח פיאטרושקה ב'הינט' וב'טאָג'.⁴¹ קלוזנר שב והדגיש כי מעולם לא 'התיר' את הקתדרה. אליבא דפיאטרושקה, היו נימוקיו דומים לאלה שהשמיע אוסישקין. אוסישקין גילה לו את נוסח המברקים שנשלחו למגנס והוסיף, כי קלוזנר ואפשטיין איימו להתפטר, אם אכן תוקם הקתדרה. הוא הטעים כי אין זו שאלה מדעית-תרבותית, כי אם פוליטית.⁴² אפשר שתומכי ההצעה

37 לעיל, עמ' 108.

38 הוא הרב יוסף הרמן הרץ, רבה הראשי של יהדות אנגליה. ראה עליו *Encyclopedia Judaica* (ירושלים), VIII, עמ' 398.

39 ראה: ארכיון האוניברסיטה העברית, 14/3. 40 ראה בעבודתי (לעיל, הערה 15), עמ' 111-112.

41 ראה שם, 30 בדצמבר 1927 ו-7 בינואר 1928. על פיאטרושקה ראה: לעקסיקאָן פֿון דער נײַער ייִדישער ליטעראַטור, ז, וילנה תרפ"ו-תר"ץ, עמ' 153-155 [להלן: לעקסיקאָן].

42 טענה זו זהה במהותה לקביעתו של אוסישקין בתרע"ח, כי תנועת החייאת הדיבור העברי איננה 'תרבותית' פדגוגית, כי אם 'פוליטית-מדינית'. ביאליק יצא חוצץ נגד דברים אלו, תוך קיטרוג על 'לשונו המשובשת של מר אוסישקין'. ראה: הגינה, אודיסה, אב-אלול תרע"ח.

אינם עוינים את הלשון העברית ואין הם מתכוננים להציב את היידיש כמעמד לאומי הוזה למעמדה של העברית. אולם, לאמיתו של דבר, הקתדרה תשמש מבצר ליידישיזם. מבצר זה יחריב את מפעל תחיית הלשון העברית בארץ. קתדרה ליידיש ניתן יהיה להקים רק כעבור שנים רבות, לכשיוסדו כל הקתדרות של האוניברסיטה ולאחר שהיידישיזם הלוחם יעבור מן העולם. אוסישקין הטעים כי אין הוא מתנגד ליידיש גופא, כי אם ליידישיזם. אסור שתינתן לתנועה זו דריסת רגל בארץ-ישראל, במסווה כלשהו.

כפי שרואים מכתבתו של פיאטרושקה, היו לפולמוס על הקתדרה הדים בעיתונות היהודית ברחבי העולם. הרוב המכריע של הכותבים תמך תמיכה מלאה בהצעה ועם זה צפה קשיים בהגשמתה הלכה למעשה.

א' גולדברג כתב ב'היינט', (25 בנובמבר 1927), במדור 'פון טאָג צו טאָג', כי האינסטינקט של העם ושכלו הישר התגברו על ההתנגדות להקמת הקתדרה. יחד עם זאת, אין לקוות לשלום בשאלת השפות. לדעתו ההתייחסות באמריקה לנושא זה היא תיאורטית בלבד, בעוד בפולין מדובר בשאלה המקפלת בתוכה יחס לעבר והשקפה לעתיד. היידישיזם הלוחם, שחשש להודיע על הקמת הקתדרה,⁴³ וההבראיזם המיליטאנטי לא יאפשרו את הסינתיזה שעליה מדברים באמריקה. בין שני המחנות הללו מצוי מחנה גדול דיו, התומך בהתייאת העברית ועם זה, נפגע הוא מהדיבורים על ניתוח שנשמת העם ובשפת העם. אף כי בהקמת הקתדרה אין עדיין כדי לכשר על שלום בין עברית ויידיש, הרי שיש בה למשוך את לבבות שוחרי העם אל הר הצופים.

בוריס סמוליאן, שנכח בסעודה מטעם 'טאָג', טען שמגנס, המצטיין בנאומיו המאולתרים, טרח הפעם לקרוא נאום שהוכן מראש, ואשר ממנו לא סטה כמלוא הנימה. מגנס הסביר כי יקרא מן הכתב, מחמת החשש שדבריו לא יובנו בארץ כיאות. סמוליאן התרשם אז, כי הנהלת האוניברסיטה הסכימה להצעה, בשל הצורך באמצעים כספיים ומשום הרצון להרחיב את היקף פעילותו של המוסד. אליבא דסמוליאן, רק ימים יגידו מה יעלה בגורל ההצעה. יתכן שייסוד הקתדרה יקרב את הלכות, אולם אם מגנס יאלץ גם להבא לשקול מראש כל מוצא-פיו, אזי ייווצר מצב שלא יגרום נחת-רוח לקנאי היידיש ולקנאי העברית כאחד.⁴⁴

התגובה החריפה ביותר כלפי ההסתייגויות מכינון הקתדרה נדפסה, ללא חתימה, ב-28 בדצמבר 1927, בביטאון של צעירי ציון באמריקה, 'פֵאַרן פֵאַלק'. סביר מאד להניח, כי חיים גרינברג הוא שחיבר אותה.⁴⁵ גרינברג מותח ביקורת קשה על הצהרת מגנס בסעודה מטעם 'טאָג', כאילו שוררת תמימות-דעים באוניברסיטה בנושא הקתדרה. נהפוך הוא, יש שם מתנגדים קיצוניים לתכנית. יתירה

43 כוונתו, קרוב לוודאי, ל'בונד'. בטאון ה'בונד' בפולין ('פֵאַלקסצייטונג'). פירסם באותו יום רשימה קצרה 'מען חנדלט זיך צו יידיש און מען באַרויקט די הונדערט פּראָצענטיקע העברעיסטן'. הרשימה מלגלגת על הצהרתו של מגנס, כי לימודי היידיש בירושלים יתקיימו בעברית בלבד. אין הבטחה זו מרגיעה את הפשיסטים העבריים. כשהחיים הם לצידה של היידיש, אין לה לחשוש מפני 'המקלות הקדושים' של חברי גרוד מגני השפה ואין היא צריכה להגנתו 'המדעית' של רקטור 'אוביקטיבי'. ב-9 בדצמבר 1927, עמ' 2, הביא העיתון, ללא פרשנות, את הידיעה המוזכרת להלן בהערה 55. מן האמור מחבר, כי 'פֵאַלקסצייטונג' לא פסל את תכנית הקתדרה.

44 ראה: 'דער יידישער פֵאַקולטעט אין דעם העברעישן אוניווערזיטעט', דאָס יידישע וואָרט, וויניפּג, 15 בנובמבר 1927. בדיווח ב'טאָג' מ-7 בנובמבר 1927, לא הוזכר שמגנס קרא את נאומו מן הכתב.

45 ראה: 'אַרום דער יידישער קאָטעדרע', שם, עמ' 3-4. השוואת המאמר לנאומו של גרינברג במסיבה לכבוד ייסוד הקתדרה ליידיש בירושלים ב-1951 (לעיל, עמ' 1), מבססת את ההשערה דלעיל. דברי זכאי (להלן הערה 96) מחזקים אותה חיזוק נוסף.

מזו, אין מגנס יכול להוכיח, מחמת ניהול תיעודי המזכיר חברה קדישא בעיריה זוטא, כי העניין נידון שם אי-פעם. יחד עם זה, ברור כי חוגים מסוימים נתקפו היסטריה, משנודע להם כי עומדים לטמא את טרקלין האוניברסיטה על-ידי הבאת ה'שפחה'. אין צל של ספק, כי עברית היא שפת היישוב בארץ, ואין לבזוז זמן על כך בפולמוס עקר עם יידישיסטים מן הסוג של ז'יטלובסקי ופרץ הירשביין. מחבר המאמר יוצא בחריפות יתירה נגד אוסישקין וא"א פרידמן. כמו-כן הוא תוקף את קלוזנר ומטעים, כי אין מדובר כאן בהוראת יידיש בגנים ובבתי-ספר, כי אם בלימוד מדעי שיעשה בעברית. חששותיו של קלוזנר הם ביטוי לנאיביות משכילית קרתנית ולחוסר-אמונה בכוחה של העברית בארץ.⁴⁶ זאת ועוד, יתכן כי ההתנגדות לקתדרה אינה משקפת אהבה ענוגה ורוטטת לעברית, כי אם את הכוז המשכילי שמימים ימימה, כלפי יידיש. הכותב משווה יחס זה ליחסו של הטוראי הרוסי שעלה לדרגת סמל וכיוון שכך, החל חותם את מכתביו לאמו האיכרה 'בנך לשעבר אנטווא ניקודישניק'.

יצוין כי היומונים הגדולים בידיש בניו יורק התייחסו במעט לתכנית הקתדרה. 'מאָרגן זשורנאַל' הסתפק בדיווח בכרוניקה שלו. 'פאָרווערטס' עבר על העניין בשתיקה כמעט ו'טאָגבלאַט' התעלם ממנו כליל.⁴⁷

לעומת זה פירסם שכנא אפשטיין, מעורכיו של היומון הקומוניסטי 'פֿרײַהייט', מאמר חריף ביותר נגד תכנית הקתדרה.⁴⁸ תגובה זו, פרי עטו של אחד מראשי הקומוניסטים היהודיים באמריקה, חשובה מאד, משום שיש לראות בה ביטוי לעמדה הקומוניסטית היהודית הרשמית כלפי תכנית הקתדרה.

אפשטיין מלגלג על שמחתם של היידישיטים לנוכח התכנית. אשר למו"ל 'הטאָג', הרי שיוזמתו תכניס אותו לשערי ההיסטוריה היהודית כגיבור לאומי. אָפּפּיָה בחמש מערכות, מכוא ואחרית דבר עתידה להכתב על הצעת הקתדרה. תפריט הסעודה החגיגית, הכתוב אנגלית, יישלח לארכיון של ייווא.⁴⁹

רעיון הקתדרה הוא תרמית כפולה. מחד גיסא, כוונתו של שפירא היא להגדיל את תפוצת יומונו, באמצעות מגבית ציבורית. מטרתה של זו לאסוף סכומים נוספים ל-10,000 דולר שנתרמו בסעודה מטעם 'טאָג'.⁵⁰ מגבית זו תעניק פרסומת רבה ל'טאָג' ותציגהו כמצילן ומגינן של לשון היידיש וספרותה. האחדות המדומה ש'טאָג' השכין בין סוציאליסטים, ציונים ואוהדי הקומוניזם,⁵¹ מגמתה לאחזו את עיני הציבור, כאילו 'טאָג' הוא יומון בלתי-תלוי ובלתי-מזדהה מבחינה פוליטית. מאידך גיסא, תכנית הקתדרה משמשת היטב את הציונים. הללו, עשור לאחר ה'בלוף' של הצהרת בלפור, מתפרנסים אך ורק מתרומותיהם של עשירים, הממלאים כלשהו את התרמיל הציוני שהוא כולו

46 יהודיות אחדות מסלונים ומרדום, על ה'צאינה וראינה' ועל ה'מעשה-הביכלעך' שלהן ואף האנלפכיות שביניהן, תהינה גורם יידישיסטי יותר גדול מאלף סטודנטים בבלשנות יידיש. אף-על-פי-כן, גם קלוזנר לא יעלה על הדעת לתבוע מראש לשכת ההגירה, שימנע כניסתן לארץ עד אשר ילמדו לדבר עברית.

47 ראה: ב"צ גולדברג, 'ארום דער יידישער וועלט', טאָג, 13 בנובמבר 1927, עמ' 5. 8 בנובמבר, עמ' 4, הביע גולדברג התפעלות מהתרוממות הרוח ששררה בסעודה מטעם 'טאָג'. הוא הדגיש כי נציגים אחדים מן העיתונים המתחרים נכחו באותו מעמד.

48 'די נייע רעטער פֿון דער יידישער שפראך און ליטעראַטור', פֿרײַהייט, 27 בנובמבר 1927, עמ' 6. על אפשטיין ראה: לעקסיקאָן, ז, עמ' 26-28.

49 הוא מצוי בארכיון האוניברסיטה, תיק 14/3.

50 ראה לעיל, עמ' 107. בארכיון האוניברסיטה יש חוזרים שהודפסו בהידור רב, באנגלית וביידיש, שבהם פנה להרים תרומות לקתדרה. תרומות מעל ל-100 דולר עתידות היו להירשם בספר מיוחד.

51 רמז לא' ריין, שהשתתף בסעודה מטעם 'טאָג'. ראה ברשימה המוזכרת לעיל, הערה 47.

נקבים. הציונים חככו רבות בדעתם ומצאו תחבולה: היחס לידיש, הנרדפת כאורח פשיסטי ובאמצעות פוגרומים בארץ-ישראל, ישונה במקצת, ועל-ידי כך ישיגו הציונים שתי מטרות: (א) הם ימשכו לצידם את היידישיסטים, כיוון שהללו מוכנים למחול על הכל ובלבד שתושמע להם מלת עידוד לידיש; (ב) ההמונים ישובו להרים תרומות למען ארץ-ישראל.

אפשטיין תוקף את ש' מרגוש, על שטען בסעודה מטעם 'טאָג', כי זו הפעם הראשונה שידיש תילמד באוניברסיטה כלשהי. הלא בארצות-הכרית גופא נלמדת יידיש במספר אוניברסיטאות וגם בהמבורג יש קתדרה לידיש. אשר לברית-המועצות, הרי שלא זו בלבד שיש שם קתדרות לידיש ליד כל האוניברסיטאות החשובות, אלא שידיש נלמדת בידיש, ולא כתור 'שפה זרה'. אולם מחמת שברית-המועצות הינה 'גלות', ואילו פלסטינה, שבה יש פרעות בין יהודים וערבים, שבה מדכאים את היידיש ושבה האימפריאליזם האנגלי מוצץ את מיטב הלוחם העמלים — היא ארץ היהודים החופשיה — הרי ששם יש להקים אוניברסיטה עברית. ברם, עצם קיומה של אוניברסיטה זו מוטל בספק. התמונות היפות המציגות את בנייני המוסד, הן 'בלוף' ציוני, שמטרתו איסוף נדבות תוך הקשה על קופת-צדקה. לאמיתו של דבר יש בכל אלה לא רק תרמית, כי אם גם מהתלה, משום שהידיש וספרותה יילמדו בעברית, כאילו היו מקצועות נוכריים. ועוד, באמצעות לימודים אלה, יבקשו להוכיח לגויים כי אף אצל היהודים מצויים חידוד והומור. אל לידישיסטים לעלוז. הלא 'טאָג' בעצמו הכריז, כי ייסוד הקתדרה הינו נצחון לעברית. לשווא סוכר בריינין, כי הדבר יביא לשלום-בית בין העברית והידיש. תוחלתו זו לא תתגשם. אין זה, כי ריב הלשונות עלול לפלג את העם לשבט עברי ולשבט יידיש. הפילוג היה ומן הדין כי יתעצם ויחריף. אין מדובר כאן בשאלה של שפות, כי אם בשאלה הנוגעת לניגוד האינטרסים שבין הבורגנות היהודית לבין העמלים היהודים. הציונים הם אויבי העמלים היהודים, להם משמשת יידיש כשפת חיים ומאבק. היידישיסטים אינם

מבינים זאת ועל כן הם משרתים, שלא מדעת, את הריאקציה הציונית.⁵² דבריו של אפשטיין אינם טעונים פירושים. עם זה יצויין, כי קביעתו בדבר קיומן של קתדרות לידיש ליד כל אוניברסיטה חשובה בברית-המועצות היא אחיזת עיניים. קתדרות מיוחדות לידיש לא הוקמו בברית-המועצות. לעומת זאת, הורו אז קורסים בלשון יידיש וספרותה במחלקות יהודיות, שהיו מסונפות לפקולטות לפדגוגיה במוסקבה ובמינסק. הקורסים נועדו להכשיר מורים לכתי-ספר, ששפת ההוראה בהם היא יידיש. מספר התלמידים היה זעום.⁵³ לימודי יידיש באוניברסיטאות באמריקה טעונים מחקר, אולם ברור כי ב-1927 לא היתה קיימת בשום אוניברסיטה באמריקה קתדרה עצמאית לידיש. אשר לאוניברסיטת המבורג, לא היתה שם מעולם קתדרה לידיש. פרופ' ש' בירנבוים הורה שם סמינרים על לשון יידיש וספרותה, במסגרת לימודי הגרמניסטיקה במוסד.⁵⁴

52 ב'פרייהייט' 7 בדצמבר 1927 (מדור 'טאָג איין טאָג אויס') לעג אַמבאָ ל'טאָג' והאשימו שדיווח על ההתנגדות לקתדרה במדורו האנגלי בלבד. קוראי 'טאָג' אינם יודעים אנגלית ועל-כן מסתירים שם את הדברים שאינם מנעימים לעיתון. ב'צ גולדברג (וידער אין שלאָכט', טאָג, 9 בדצמבר 1927), סתר טענה זו. (מדובר בידיעה המאחזרת לעיל, עמ' 113). לא יחכן שעובדה זו לא היתה ידועה לאַמבאָ [ש' אפשטיין?].

53 ראה: A.A. Greenbaum, *Jewish Scholarship and Scholarly Institutions in Soviet Russia 1918-1953*, Jerusalem 1978, ch. 2; וראו: וויסנשאַפֿטלעכע יאַרביכער, מוסקבה 1929, עמ' 253-255. תודתי לדי"ר א' גרינבאום על שהפנה אותי ליאָרביכער.

54 בהמבורג לא נעשו עבודות מחקר על יידיש. תודתי נתונה לפרופ' בירנבוים על המידע שמסר לי בעניין זה (במכתבו מט' בתשרי תשל"ז). וראה רשימתו ב'יוזאָ בלעטער', 7 (1934), עמ' 163-164.

לכבוד
ה"ר חזקוני

כ"ד

ה"ר חזקוני - הנכבד!

היבטים אלו מוצא לנגוף לכבוד זכר הדעת הקתדרה לזיוש ולפזו
לכל אג עמנו, לא אפני שיש לביבור אמוני בחלקי הדברים, לא אפני
אפי לא פניו באוגה פניבט של חקר המורים של המכון למדעי היהדות, אשר
בם נתקבלו בולט, שאנו לפי כוונתו כפי שאנו לפי 'אשכנזי' ר"ק במחלטה
זן אפני לקדור אג עמנו חזקוני. הודעתי, אנוני יודע, אלא תכן היבטים
יודע.

במקום הדברים אנו יכולים לכתוב כדורמים המופיעים של אנו דברות
על אנוני, אשר קסטי לעטרות, וקס לאל"ף הכיסים המכאניקלי של
הסטרוט האנוני כמו המלמד וכו', כדליו בדבר רמ דמס הסטרוט
האנוני לפי פא אקטואליה בחוקי הדת. דליו לפי אנו ולנוניו אנו,
אלו היא אנו וכלה לפיגה האנוני היודי של אנו חקני. אנו דליו
קבועו, לדאג אג המגן והמקור לספר של פנים, עולנו סדולו קדולו.
אלו הינו של האנוני ע"ד דורמים חתנו לכניס אנו עמנו הדברות,
שעלנו ונונר, אג אנו המדעו סימוליו, מעלנו כחן פאנו האנוניו
ולאנוני פא עמנו סימוליו. ע"ד ג"י היודיו הקולק הוא אנו הכנו הנוני,
למחלו די פנים הכריו, יאנוניו, נורדי היודיו הנוניו אנו הנוניו
אנו כנו לדוד קפני עולנו פנו. עולנו הנוניו לא יודע, אנו הוא יאלו
אנו הינו היודיו עמנו תכנו. כל האנוניו הכריו של היודיו עמנו
דכין לפניו אנו ולמכנסיו חן עמנו פאנו יודעתי. אנו חזקוני קבועו

קטע ממכתבו של מ' שובה
אל י"ל מגנס, 8 בדצמבר
1927

מעניינת העובדה כי בכתביה העת החשובים ביידיש, כ'די צוקונפוט' הניו-יורקי ו'ליטערארשישע
בלעטער' הוורשאי, אין מזכירים כמעט את הפולמוס. 'די צוקונפוט' כלל לא הגיב בנידון, דבר
התואם את דרכו של העורך, א' ליאסיין, שלא לעסוק בריב הלשונית. האיזכורים ב'ליטערארשישע
בלעטער' בעניין מעמדה של היידיש בארץ היו מאופקים מאוד. הידיעה היחידה שנדפסה שם בקשר
לקתדרה, מסרה על החלטת 'ועידת המורים' בירושלים כלשוונה, בתוספת מלה אחת: 'בארבארן!'⁵⁵

אישורה העקרוני של התכנית ודחייתה הלכה למעשה

כאמור, מועצת קורטוריון המכון למדעי היהדות, היא שעמדה להכריע בנושא הקתדרה. מועד
ומקום כינוסה לא היו ידועים עדיין בתחילת דצמבר 1927.⁵⁶ בסופו של דבר התכנסה המועצה
במגנצא שבגרמניה ב-27-28 בדצמבר 1927. חשוב לציין, כי יום לפני תחילת המושב פירסם 'הארץ'
בעמודו הראשון מברק שבו הודגש כי השאלה טרם הוכרעה. שום צעד לא יינקט עד לשובו של
מגנס ארצה. שמירת שלום הבית במכון מחייבת דיון זהיר בתכנית, על-מנת למצוא דרך נאותה

55 ראה: ליטערארשישע בלעטער, 1927, עמ' 995 ולעיל, עמ' 108. מאמרים נוספים על הקתדרה ראה: א' קורלניק,
טאג, 6 בדצמבר 1927, עמ' 5 ר'י שפירא, דער אידישער ארבעטער (ניו-יורק), 23 בדצמבר 1927, עמ' 7. חלק מן
החומר הנ"ל מצוי בקד"ש, 461, במחלקת כתבייד וארכיונים בבית הספרים הלאומי. תודתי נתונה לר' ויזר שהראה
לי תיק זה. בארכיון האוניברסיטה רשום תיק 129, המכיל 'קטעי עתונות'. הואיל והוא איננו, לא מן הנמנע כי שני
התיקים הם היינו הך.

56 ראה: 'הארץ', 4 בדצמבר 1927, עמ' 1 'Jüdische Rundschau', 13 בדצמבר 1927, עמ' 694.

להגשמתה. הואיל והתאריך הצפוי לכינוס המועצה היה 26 בדצמבר, ברור שפרסום המברק נועד למנוע סערה ציבורית בעניין זה.

ב־30 בדצמבר הודיע 'טָאָג' בעמודו הראשון, על החלטה פה־אחד בדבר ייסוד הקתדרה המוצעת.⁵⁷ למחרת היום, במאמר מערכת שכונן בעיקר למתנגדי ההצעה בארץ, הביע 'טָאָג' את התקווה כי יובן שהקתדרה נוסדה לא לשם ניהול מערכה כלשהי, אלא כדי לסייע להשכין שלום בריב הלשונית העקר והעיקש. המאמר מביע שמחה וסיפוק מכך, שדוד שפירא יום את התכנית. יתירה מזו, בעקבות החלטת מגנצא, יטול שפירא על עצמו לבדו את כל ההוצאות הכספיות הכרוכות במפעל. הידיעה על אישור הצעת הקתדרה נתפרסמה ב'הארץ' מ־1 בינואר 1928, עמ' 1.⁵⁸ מאמר המערכת שמשא גליקסון כתב שם בו ביום, משקף את הלוך הרוחות של מרבית ההבראיסטים הפרינציפיוניים בארץ. אליבא דגליקסון הכרעת הקורטוריון עלולה היתה לעורר מצב מסוכן, משום התנגדותם של רוב מורי המכון לתכנית. עמדתם זו תמוהה נוכח עדותו של מגנס, כי מורי המוסד הסכימו להצעה בשעתה. המורים המסתייגים מן הקתדרה, לא השמיעו את נימוקיהם, כפי הנראה כדי לערוך דיון פנימי בנושא. לדעת גליקסון אין מדובר בהתנגדות עקרונית, כיוון שלידיש חשיבות כמקצוע־עזר בחקר ההיסטוריה והפולקלור היהודיים. זאת אשר להיבט המדעי־היסטורי של השאלה. אשר לבחינה הלאומית־עכשווית, הרי שרע מאוד הדבר, אם חוששים כי הקתדרה לידיש תערער את היסוד העברי של 'קיומנו הלאומי'. יחס היידישיסטים לתכנית אינו צריך להשפיע על השיקולים המדעיים הנלווים להצעה. עם זה, גרס גליקסון את דחיית התכנית, משום שקתדרה למקצוע־עזר כיידיש מן הדין כי תוקם לאחר ייסודן של קתדרות חשובות יותר, שחסרות היו עדיין באוניברסיטה.⁵⁹ גליקסון הדגיש, כי האוניברסיטה חטאה בהתפתחות בלתי־מתוכננת ואל לה להוסיף על כך חטא נוסף.

הידיעה על החלטת הקורטוריון עוררה בארץ התנגדות נמרצת מצד אותם החוגים אשר גילו מלכתחילה הסתייגות גמורה מן ההצעה. העיתונות דיווחה על צעדי מחאה שונים. סטודנטים מן האוניברסיטה העברית איימו בשביתה. גדוד מגני השפה בירושלים התכונן למאבק נגד הקתדרה, וארגן אספה ארצית של הסתדרויות־נוער שביקשו לפעול נגד הקתדרה. המחאות כוונו למועד שובו ארצה של מגנס. בבואו לירושלים, הודבקו כרוזים בחוצות העיר, בשני נוסחים: 'הקתדרה לז'רגון צלם בהיכל העברי', 'הקתדרה לז'רגון חורבן האוניברסיטה'.⁶⁰

ב־דאר היום' מ־6 בינואר 1928, כתב 'סופר סתם'⁶¹ כי הגדוד, אשר לא ינום ולא יישן, הגיש אולטימטום ל'קן היסוד'. אם תוקם 'קתדרה לז'רגון' ו'קן היסוד' לא תפסיק את תמיכתה

57 שמות משתתפי המועצה מזכרים שם. רשימה מלאה יותר, מטעם האוניברסיטה העברית, נדפסה ב'דאר היום', י"ז כטבת תרפ"ט. ד"ר הרץ, יו"ר; פרופ' ביכלר מאנגליה; הרב הראשי ד"ר לוי והרב ליבר מצרפת; א' פריימן ומ' בוכר מגרמניה, הרב שור ומ' בלבן מפולין; ד"ר קראוס וד"ר דינורוק מאוסטריה; ד"ר ברודי מצ'כיה וד"ר שלסינגר, בא כוח הועדה האמריקאית של המכון.

58 למחרת הודיע 'דבר' (עמ' 1), כי שפירא ינדב מכספו 100,000 דולר לקתדרה.

59 השווה לעיל, עמ' 112, 119, 124.

60 ראה טָאָג, 5 בינואר 1928; הארץ, 2 בינואר 1928; דאר היום, 4 בינואר 1928. הכרוז בנוסח הראשון שמור בארכיון האוניברסיטה, 14/3.

61 'קתידרא לאידיש', שם, עמ' 4. ב"י מיכלי העיר ב'גאלדענע קייט', 94, עמ' 178, בעקבות מאמרי (שם, 93), כי סופר סתם הוא א"ז בן־ישי. ריב הלשונית אמנם רצוף פרדוקסים, אך קשה להניח כי בן־ישי, חבר מערכת 'הארץ' עד 1931, הוא סופר סתם הנ"ל. אין זה מתקבל על הדעת שבן־ישי, אשר הסתייג בחריפות במאי 1927 מן המסע של גדוד מגני השפה ו'כתובים' נגד ביאליק (ראה בעבודתי המוזכרת לעיל בהערה 15, עמ' 105), יתמוך בשם בדוי בגדוד, בעיתון שיחסינו עם 'הארץ' היו מתוחים.

באוניברסיטה, יילחם הגדוד באוניברסיטה 'כמו שנלחמים כל הגדודים שבועולם'. 'סופר סתם' מדגיש כי בראש המחאה לא יעמדו נערים, כי אם 'גדולים... ובכללם גם אוסישקין'.⁶² הוא מוסיף כי גונבה לאוזוניו הצהרתם של כמה פרופסורים, כי 'האידיית תחדור' לאוניברסיטה 'רק על גבי גוויותיהם'. הכותב מציין, כי יתכן שהדבר 'מקבל צורה יותר רצינית' מאשר 'מלחמת השפות' לפני שתיים עשרה שנה.⁶³

על הלוך רוחות אחר בעיר ניתן ללמוד ממכתב של ראובן כצנלסון אל מגנס מ-6 בינואר 1928. כצנלסון, שהוזמן חמישה חודשים קודם-לכן לשמש גזבר הוועדה למען גדוד מגני השפה בירושלים, תבע בירור בעקבות הכרוז שהגדוד פירסם ב'דאר היום'.⁶⁴ לאחר הבירור התפטר כצנלסון מתפקידו. הוא כותב את איגרתו לא רק כדי להסתייג ממעשים בלתי-אחראיים שנעשו עם שובו של מגנס ארצה. רצונו להדגיש, כי רבים מבין התומכים בהשרשת העברית בארץ 'מתיחסים כחיבה ליצירת קתדרה כה חשובה ורכת ערך'. בדברי תשובתו (12 בינואר 1927 — צ"ל 1928) הביע מגנס צער רב נוכח 'המדרגה הנמוכה של שובניות עיוורת מצד חלק מן היישוב בא"י'.⁶⁵

כ"ב בטבת תרפ"ח (5 בינואר 1928) נחתמה אחת התעודות החשובות ביותר בפולמוס הקתדרה.⁶⁶ חתומים עליה י"נ אפשטיין, י' מאן, י' קלוזנר, ש' אסף, ד' ילין, מ"צ סגל וא' גולאק. היא מופנית אל 'כ' ד"ר י"ל מגנס'. זוהי תעודה מקורית, אשר אין העתק ממנה, לא בארכיון מגנס⁶⁷ ולא בארכיון האוניברסיטה. דבר זה מצביע, קרוב לוודאי, על כך שהיא לא נשלחה למגנס. העובדה שהמסמך נחתם יום לפני הישיבה שבה הוכרעה הכף נגד הקמת הקתדרה, מחזקת את ההשערה כי משלוח האיגרת עוכב ולבסוף היא לא נמסרה למכותבה.

שלושה נימוקים נגד הקמת הקתדרה מועלים בשלושת סעיפיו של המסמך. הראשון שבהם הוא פורמאלי. נשללת בו, למפרע, סמכותו של מגנס להסכים לייסוד הקתדרה. בעלי האיגרת סבורים, שהקמת קתדרה חדשה באוניברסיטה לאומית או ממשלתית, אפשרית רק לאחר שידונו עליה 'הפרופסורים והדוצנטים של אותה אוניברסיטה'. כיוון שכך, אסור היה לו למגנס לנהל משא-ומתן בעניין הקתדרה. שום חבר בחבר המורים של המכון אינו זוכר דיון על ייסוד קתדרה לידיש ואף אין כל פרוטוקול בנידון זה.⁶⁸ מכאן, שאסור היה לקורטוריון להסכים להצעה, כיוון שהיה ידוע לו 'בבירור, שכמעט כל חבר המורים מתנגד לה'. 'פרופסורים ודוצנטים אינם סתם פקידים שבעליהם מחליטים מה לעשות ומה לחדול בלי שאול את פיהם'. כסעיף השני מועלה הנימוק האקדמי להסתייגות מייסוד הקתדרה.

חקירת האידיש תלויה גם בגרמניסטיקה וגם בחקירת השפות הסלכיות והיא צריכה לבוא, לאחר שכבר תהיינה לו כל שאר הקתדראות לפילולוגיה, לפילולוגיה עברית ולפילולוגיה לועזית, לא קודם!

62 ב-20 בינואר 1928, כתב השופט מ' לבנון, יו"ר הוועדה למען גדוד מגני השפה בירושלים, אל מ' אוסישקין. הוא ביקש אותו להשתדל אצל המוסדות הלאומיים שתוקצב תמיכה קבועה בגדוד. לחיזוק בקשתו הדגיש לבנון, כי חשיבות הגדוד הוכחה 'בימים האחרונים בקשר עם הקתדרה הידועה'. ראה: ארכיון אוסישקין, תיק 8, 832.

63 חוסר דיוק זה לגבי המאבק נגד 'עזרה' ב-1913 אופייני לפולמוס על מעמדה של היידיש בארץ.

64 ראה לעיל, עמ' 111.

65 ראה ארכיון האוניברסיטה, תיק 14/3. על ר' כצנלסון ראה: תדהר, א, עמ' 305-306.

66 היא הודפסה במכונת כתיבה. בסופה נרשמו, בכתב-יד, התאריך והחתימות. התעודה נמצאת בארכיון י"נ אפשטיין, בבית הספרים הלאומי. על הארכיון, שהיה בסידור ראשון כשעיינתי בו, הודיע לי ר' ויזור ותודתי נתונה לו על כך.

67 הוא מצוי בחלקו בחברה ההיסטורית הישראלית ובחלקו בבית הספרים הלאומי.

68 ראה לעיל, הערה 33 ועמ' 128.

יצויין כי דברים אלה נשמעים כסרח העודף לנימוק השלישי, האידיאולוגי-לאומי, שהיה למעשה נימוקם העיקרי של פוסלי התכנית. 'כל עוד שרכבות... שואפים לעשות את הז'רדגון האשכנזי ללשון לאומית של עם ישראל', אין ליסד קתדרה לידיש באוניברסיטה העברית. הקתדרה והפרופסור שיעמוד בראשה ייעשו מדעת ושלא מדעת מרכז לאידישיזמוס בארץ היחידה שהלשון העברית רק התחילה נעשית בה לשון חיה ועדיין לא הכתה בה שרשים עמוקים'. הניסיון מלמד כי 'האידיש מתחילה מכל מקום בתור אמצעי ומסיים בתור חכלית לעצמה, בתור הלשון הלאומית הבאה במקום הלשון העברית וזוהי הריסת כל היהדות ההיסטורית'.⁶⁹

שבעת המלומדים מבטיחים כי 'לא [י]תנן] בשום אופן ליסד את הקתדרה לאידיש באוניברסיטה העברית שבארץ ישראל. זו תהא חורבן האוניברסיטה'. המוסד יגרר למחלוקת שתמנע הוראה ומחקר בה. 'או הקתדרה הזאת לא תהיה או האוניברסיטה לא תהיה!'

כאמור לעיל, ב-6 בינואר 1928, נתכנסה ישיבה משותפת של חבר מורי המכון למדעי היהדות והוועדה הארץ-ישראלית של המכון, כדי לדון בשאלת הקתדרה.

בדיווח רשמי שנתפרסם ב'דבר' מיום ט"ז בטבת תרפ"ח (9 בינואר 1928), עמ' 1, מסר מגנס על ההחלטות שנתקבלו במושב הקורטוריון במגנצא ובישיבה מ-6 בינואר.

אשר לכינוס הקורטוריון — מועצת ההנהלה של המכון למדעי היהדות כלשון ההודעה — הוסכם כי לימוד מדעי של השפות והדיאלקטים בהם השתמש העם היהודי הן בכתב הן בעל-פה, הינו 'תנאי הכרחי להבנה שלמה של היהדות ושל עם ישראל'. לפיכך, קידמה המועצה בברכה אפשרות של

הקמת קתדרה לידיש באוניברסיטה העברית. עם זאת, בהתחשב בהתנגדות שההצעה עוררה במכון בירושלים, הוחלט ליפות את כוחם של יושבי-ראש המועצה,⁷⁰ חבר המורים והוועדה הארץ-ישראלית של המכון, כדי שיערכו 'ברור [ב]מטרות הקתדרה' ויבטיחו על-ידי כך, הן את לימודי היידיש והן את השמירה 'על שלום המכון'.

בהמשך הדיווח נאמר, כי בישיבה מ-6 בינואר נטלו חלק 'מגנס, אוסישקין, הרב אסף, פרופ' אפשטיין, ח"נ ביאליק, ד"ר ברגמן, ד"ר גולאק, מר ילין, ד"ר ש' הלוי, הרב סגל, פרופ' קלוזנר, ד"ר רופין, ד"ר שובה, ד"ר שלום'. משתתפי הישיבה מטעמים בהודעה מוסכמת, כי דנו בשאלת הקתדרה ו'מצאו', כי

עדיין לא הגיעה שעתה בטרם שנתיסדו ויצאו אל הפועל ארבע הקתדראות שהן קודמות

לפי הסדר: לעברית, לתנ"ך, להיסטוריה עברית ופילוסופיה עברית. לאחר התיסדותן

ויציאתן אל הפועל של אלה ישוכו המורים והוועדה הארץ ישראלית לדון בשאלה.

נוסח זה, שעליו סוכם פה-אחד, גילה טפח וכיסה טפחיים על שהתרחש בישיבה. רמזים שקופים על כך כלל ברל כצנלסון במאמרו 'קתידרת המריבה' ('דבר', 11 בינואר 1928). לדעת כצנלסון ההחלטה

'סתומה ונמנעת מלפרש דברים ברורים'. יש כאן 'לשון נקיה המכסה על הדחיה שברצון לעידן ועידנים ומלבישה מחלצות את העובדה המרה כי אכן יש לגבי האוניברסיטה שלנו למודים "פסולים

וחיצוניים"'. השלום בתוך האוניברסיטה חשוב, וודאי שיש קדימות לארבע הקתדרות שהוזכרו, ברם ספק הוא, האם הבחינה האקדמית הטהורה היא שקבעה 'מוקדם ומאוחר בתורה'.

דבריו אלה של כצנלסון מוכיחים, בלא ספק, כי הוא ידע ממקור ראשון מה אירע בישיבה, אך נמנע

69 ביטוי דומה מאוד מצוי אצל י' קלוזנר, דרכי לקראת התחיה והגאולה, א, ירושלים 1955, עמ' 189. השימוש בצירוף 'כל עוד ש', בניגוד למקובל במקורות, רווח בכתיבתו של קלוזנר. השווה: שם, ב, עמ' 200.

70 דהיינו הרב הרץ.

מגלות פרטים על כך. רק כעבור שבע שנים, בגליון 'דבר' שהוקדש ליום השנה הראשון לפטירתו של ח"נ ביאליק, פירסם ש"ה ברגמן את דבריו של המשורר בישיבה ב-6 בינואר 1928.⁷¹ אליבא דברגמן, ניתן לביאליק לנעול את הדיון, משום טענתו כי יש לו מה לחדש בוויכוח. ביאליק הטעים, כי הכל מסכימים שייסוד הקתדרות להיסטוריה יהודית, פילוסופיה יהודית, בלשנות עברית ותנ"ך קודם להקמת קתדרה לידיש. היתה זו שגיאה להעלות את הנושא במגנצא, בטרם דנו בו בירושלים. ביאליק הסתייג מן 'ההתרגשות השוררת כאן'. היא היתה מוצדקת. לו ניסה מישהו להחליף את שפת הלימודים בקתדרה בשפה 'היודית'. לאמיתו של דבר תהיה יידיש אוכייקט ללימוד מדעי ותו לא. שפת יידיש נדונה לכליה, ככל יתר השפות שבהן דיברו היהודים בגלות. אליבא דביאליק, אין רצונו של היחיד יכל להשפיע כאן במשהו כשם שאי אפשר לומר שרצונו של בן-יהודה כשהתחיל בראשונה לגמגם בביתו עברית, היה גורם מכריע בתחית השפה העברית. בשאלות מעין זו שולטים חוקי כרזל, תנאים אוכייקטיביים, המצביעים על 'הכליון של השפה היודית ועל התחיה של השפה העברית'. ביאליק היה 'בטוח' כי הגיעה 'שעת המיתה' לידיש, כשם שבשעתה סופה של הארמית 'היה להשמד'. ברוסיה הסובייטית נלחמים אף חברי הייבסקציה בידיש. מפלגתה הראשונה של שפה זו, תהיה בכרית-המועצות והיא לא תחזיק שם מעמד יותר מחמישים שנה. גם בפולין 'נחתך גורלה' של היידיש. ביאליק הביע את דעתו, כי העולים לארץ-ישראל יביאו 'נגד רצונם', לידי 'מלחמת הכרעה' בין עברית ויידיש. אשר לעצם ההחלטה שעמדה להתקבל בישיבה, חכע המשורר שלא להירתע מפני 'האיומים של הרחוב'. סגנונם של איומים אלה מוכר לו: 'יודע אני כיצד עוצרים את ההתרגשות וכיצד מפיתים אותה ללהבה כשעה אחרת'. נחוץ לנהוג כהצעה בטקט, כך שהיא תידחה ותתקבל בעת ובעונה אחת. בדרך זו תימנע הפיכתה לאוד שרפה. לכן צריך לקבוע, כי ניתן יהיה להקים קתדרה לידיש רק לאחר ייסודן של ארבע הקתדרות שהזכיר קודם-לכן בדבריו.

עתה, משמייין ארכיונו האישי של ש"ה ברגמן, ניתן לעיין בדברים שהוא רשם ביומנו על מהלך הישיבה. אין מדובר בפרטיכל מלא של הישיבה. מן הדיון אף להעיר, כי ברגמן רשם את דברי המתווכחים בתרגום לגרמנית. אין יומנו של ברגמן מוסיף פרטים משמעותיים לידוע ממקורות אחרים על הישיבה. לעומת זה הוא ממחיש היטב את הלוך מחשבתם ומניעיהם של שוללי התכנית ומחייביה.⁷²

אוסישקין תבע ממגנס לכפר על מעשיו בעניין הקתדרה, תוך שגזר גזירה שווה בינה ובין תכנית אוגנדה. קלוזנר השמיע ניסוחים אחדים הוהים כמעט מלה במלה לאלו הכלולים בגילוי הדעת שנידון לעיל. הוא גם אמר, כי יש לנהוג בידיש על-פי 'משום דרכי האמורי' דבריו של מ"צ סגל מדגימים את מהות הנימוק המדעי שהועלה בגילוי הדעת. אליבא דסגל, כל עוד אין מורים הולנדית באוניברסיטה העברית, אין להורות בה יידיש. זאת, משום שאלו דיאלקטים גרמניים, והלא אין עדיין קתדרה לגרמנית באוניברסיטה. בנוסף לכך, 'שמואל כוך'⁷³ דומה מאוד

71 ביאליק שבעל פה. על הקתדרה לידיש. כ"א בתמוז תרצ"ה (22 ביולי 1935), עמ' 3. שלושה שבועות לאחר הישיבה, השיב ביאליק על מכתב שש' גינצברג שלח לו ככ"ג בטבת תרפ"ח. מדברי ביאליק יוצר שגינצברג התנצל על הנוסח העברי של ההחלטה מ-6 בינואר. ביאליק מצביע על 'המלחמה הכבדה על כל קוצו של יו"ד בהחלטה ההיא'. ראה: אגרות ביאליק, ד, עמ' סז-סח והשווה עמ' 27.

72 ראה: ארכיון ברגמן, 1501⁴, במחלקת כתבי-יד וארכיונים בבית הספרים הלאומי, תיק 42, עמ' 2-5, 12. תודתי נתונה על הרשות שניתנה לי לעיין בתעודה זו.

73 על הפואמה המקראית 'שמואל כוך' ראה: ח' שמרוק, ספרות יידיש: פרקים לתולדותיה, תל-אביב תשל"ח, עמ' 117-124, 130-132, 135.

לספר ניבלונגים והמלים העבריות שבו מעטות מאוד. סגל אף העריך, כי כוונת התורם היא 'ביזנס' והדגיש כי שאלת הקתדרה היא שאלה של אמונה והכרה פנימית (Überzeugung). מ' שובה אמר בישיבה את הדברים שהזכיר כעבור כ-24 שנים, בעת ייסוד החוג לידיש. עובדה זו מלמדת עד כמה נחרתה הישיבה בזכרונם של האישים שנכתו בה.⁷⁴ הוא הדין בג' שלום, אשר בשיחה בעל-פה, בתחילת 1973, מסר לי, כי נאמו של קלוזנר בישיבה היה 'היסטרי' ו'חדור רוח לאומית שוביניסטית'. היה זה 'מקרה מזעזע של איום בטרוריוזם גלוי'. אליבא דפרופ' שלום, הוחלפו דברים חריפים בין קלוזנר וביאליק.⁷⁵ על-פי רשימותיו של ש"ה ברגמן, אמר ג' שלום, כי חקר יידיש הוא עיסוק מדעי חשוב, אם כי לא מרכזי. הוא הדגיש שאין להקריב את חופש ההוראה למען שלום [בית]. ג' שלום הסתייג בתקיפות רבה מן האיזמים שהושמעו נגד ייסוד הקתדרה. יצויין כי ביאליק תמך בהסתייגות זו.

מיומנו של ברגמן למדים, שגם שמריהו לוין נטל חלק בישיבה. לוין התלבט בנושא הקתדרה וזאת משום שפעילותו הציבורית היתה קשורה לידיש והוא גדל על ברכיה של לשון זו. יחד עם זה, לא ראה ברירה, אלא לבחור בדרך השלום. לפיכך הציע הצעה דומה לזו של ביאליק, דהיינו, לקבל את התכנית בעיקרון ולדחות את ביצועה לזמן בלתי-מוגדר.

כמורכן, חושף יומנו של ש"ה ברגמן את הדכדוך והעצב שמגנס חש נוכח הביקורת שהוטחה כלפיו במהלך הפולמוס. מגנס דיבר ברוח דומה לתשובתו לר' כצנלסון ולראיון שהעניק לעיתונאים אחרי הישיבה (לעיל 119 ולהלן 64). הוא הביע חיבה עמוקה לידיש. לשון זו מבטאת גאווה והודרה לאומית. הזלזול בה, כמוהו כזלזול בעם. מגנס אוהב לשמוע יהודים הדוכרים יידיש בגולה בלא שיתביישו בכך. הוא כשלעצמו העז לדבר יידיש ב-Emmanuel Temple בניו יורק כאשר היה דרשן שם. 'יכולים אחם לשער אך בקושי מה ארע אז'. יצויין כי בעוד אוסישקין וקלוזנר המשיכו לחשוש מפני הגשמת התכנית, הרי שרוב האישים שתמכו בהקמת הקתדרה ראו בהחלטת ה-6 בינואר 1928 סוף פסוק.⁷⁶

במאמרו מ-11 בינואר 1928 (לעיל, עמ' 120) העלה ברל כצנלסון — אשר טען כי ההצעה להקמת קתדרה לידיש נפסלה הלכה למעשה — את נימוקיו שלו, בעד התכנית. חלק ניכר מדבריו יוחד לביקורת חריפה על הטיעון הלאומי-אידאולוגי שהציגו מתנגדי הקתדרה. אליבא דכצנלסון ספק אם השלום שהושג באוניברסיטה הוא שלום אמתי, דהיינו, שלום ההולם 'את האמת הפנימית שלנו'. אין המדובר בשלום 'בינינו וכין אויבינו בנפש', כי אם שלום ב'מחננו, מחנה אנשים עברים בתכלית הויתם'. כצנלסון, המאפיין את עצמו כ'אדם עברי בישראל המעורה בקרקע המולדת הגשמית

74 עיין לעיל עמ' 103-104. שובה טעה, אך במעט, באשר למועד קיום הישיבה. כמורכן לא התייחס להשתתפותו של קלוזנר בה. קשה להניח ששובה שכח פרט זה. סביר לשער, כי הואיל ויחסיו של קלוזנר עם מרבית עמיתיו היו מתוחים מאוד כעשרים וחמש השנים שבהן הורה באוניברסיטה, ביקש שובה להימנע מחיכוך נוסף אתו. אף זאת, זמן קצר לאחר הקמת הקתדרה לידיש נתבקש קלוזנר — מפאת גילו — לפרוש לגימלאות. הוא ראה בכך פגיעה חמורה מאוד בו. ראה: קלוזנר, דרכי לקראת התחיה והגאולה (לעיל, הערה 69), ב, עמ' 262. והשווה שם, פרקים כד, כו, לא, לד ו'לו'.

75 על יחסי ביאליק-קלוזנר ראה: א' המאירי, ביאליק על אתר, תל-אביב תשכ"ב, עמ' 122-125, 130. וראה בספרו של קלוזנר (לעיל הערה 69), ב, עמ' 100-102, 187-188. והשווה לעיל, הערה 110 ו'130.

76 גם הדיווח הקצר ב'דאר היום', מט"ו בטבת תרפ"ח דן בקתדרה כבעניין שהוסר מעל הפרק. יוס קודם-לכן כתב שם ' במדורו 'מיום עד יום', שיש לתמוך במאבק בקתדרה בתנאי שהדבר ייעשה מתוך פיקוח ובקרה חמורים ביותר. מלחמה נגד הזירגון באוניברסיטה משמעה 'מלחמה בתוך העם מסביב לשאלת הזירגון בכלל'. הדבר אסור 'בהחלט' כי 'אין לנו הכוח הדרוש לכך. זה יהיה זעזוע יותר מדי עמוק... בכל מלא תפיסת הויתנו הלאומית, ולא נוכל לעברו מבלי סכל גדול שיהא בו מחורבן לאומי'.

והרוחנית, נעלב מן ה'מסחר' וה'עמידה על המקח', בשאלת הקתדרה לידיש. כמורכב נעלב מ'חרדת השוא' ש'דיסציפלינה מדעית' תזיק לעברית. בהתייחסו אל שמות המאמרים שנדפסו בשעתו נגד ביאליק ב'כתובים'⁷⁷ מטעים כצנלסון: 'שבענו התחסדות עברית עד למחנק'. 'צחוק הגורל' הוא, שמעלים את שאלת הלשונות 'אצל העברים החותרים להרחיב את קרקע העברית'. 'צחוק השטן' הוא, שכמקום 'עבודה תמה', יש אנשים הבודקים בציציותיהם של הזולת ומבקשים למדוד במדחום 'את הטמפרטורה העברית שלנו'. 'פשרן' כביאליק מסוכן יותר לאינטרסים של היידישיזם, מכמה מניינים של 'קנאים'. 'ביאליק זוהי הסכנה, אמר לי בתקופת צ'רנוביץ אחד האידישיאים הותיקים'. הוא הדין בברנו. ברנו דחה את 'הקנאות, הבאה מכית מדרשה של "עברית או רוסית"' וידע להוקיר את גילויי התרבות בידיש. עם זאת הוא נתן מופת לרבים: עבד לעברית אנכי עד נצח, כל חושי בי לה לצמיחות מכרתי.

כצנלסון מדגיש שאין לרמות ב'דיפלומטיה כוזבת'... ברצוננו לכבוש את עם ישראל בשביל ארצנו ולשונו'. הואיל ויש רצון בארץ 'בהפראה הדדית בין חטיבות התרבות השונות שבאומה', הרי שהבחנה בין יידיש ויידישיזם היא הכרחית. יידיש היא 'אחד הלבושים של ההויה הישראלית'... אכסניה היסטורית לרחשי עם ולנכסי תרבות'. היחס החיובי כלפי יידיש, נובע מ'צרכינו אנו, מתוך אי רצון להתעלם משום גלוי יצירה לאומי, מתוך חתירה לגילוי גנוזי נכסים, להארת ההויה הישראלית המפוזרת והמפורדת, להעלאת ניצוצות'. לעומת זאת 'אין שלום ולא יהיה שלום' עם היידישיזם כהשקפת עולם לאומית, כאידיאה, כפולחן. הוא הדין, ביידישיזם ה'שוטם בסתר', דהיינו זה 'הנכון להודות בעברית שבעבר וכופר בערכי התרבות' הנוצרים בעברית בהווה. לכצנלסון טיעונים אקדמיים ואידאולוגיים נוספים למען לימודי יידיש בירושלים: (א) אי-אפשר 'ללמוד את תולדות עם ישראל במשך המאות האחרונות מבלי עזרת האידיש'. (ב) אין אפשרות ללמוד 'מאורעות חיי תרבותנו במאה האחרונה מבלי להכיר את פעולתם של לפין, גוטלובר, דיק, גולדפדן'... ב'מחציתם שבאידיש'. (ג) אין זכות 'לחכמת ישראל שכירושלים', למחוק מתוך 'חקר נפש העם, את השירה היהודית ואת הבדיחה היהודית'. (ד) המחקר על הרכיב העברי שנקלט ביידיש, הוא בעל חשיבות רבה.⁷⁸ אשר לבחינה האידאולוגית, טוען כצנלסון, כי היידישיזם לא ייבנה מלימודי יידיש בארץ. ארץ-ישראל היא המקום היחיד שבו יהיו לימודים אלה משוחררים ממגמתיות. 'דוקא האתמוספירה העברית ההיסטורית וההסתיעות בכל ענפי המחקר הישראלי, עלולים להעמיד כאן את הלימודים הללו באור המדע האמיתי'. היידישיזם ה'אמיתי' מצפה להחרמת הקתדרה, לפי שהדבר 'יצק מים על גלגלי טחנת[ן]'. כצנלסון מסיים את מאמרו, בהדגשת רעיון המרכזיות של ירושלים בחקר 'חיי שבטי ישראל ותפוצותיהם'. הוא מתנבא ל'התעוררות תרבותית מחודשת בתוך תפוצותינו'. התעוררות זאת לא תיתכן מתוך מלחמה של 'עברית או רוסית', אשר העברית 'יצאת ממנה תמיד בשן ובעין' וגם לא מתוך כוז לנכסי העממיות היהודית. נהפוך הוא, הנוער היהודי עתיד לדבוק בעברית, מתוך אהבה ושלמה ומתוך 'המופת החי של ארץ ישראל'.

כצנלסון לא סטה במאמרו כמלוא הנימה מעמדתו ההבראיסטית החד-משמעית. עם זה ניכר בו, כמי שצמיחתו הרוחנית והאידאולוגית היו בידיש, דחף להצבת זיכרון קיים ללשון זו בארץ. כמורכב אין

77 ראה בעבודתי (לעיל, הערה 15), עמ' 101-103.

78 כצנלסון חוקר את ה'משכילים בעלי השקפות של ימי מחולחל', הסוברים כי 'ז'רגון שאין לו דקדוק' אינו ראוי 'לעלות על שולחן של פרופסורים'... 'גדולי חכמת ישראל מצונן ומשטיינשניידר ועד דוד קויפמן ותלמידיהם חשבו אחרת'. 'איגור (רעש שוא', דאר היום, כ"ז בכסליו תרפ"ח) כתב כי ליידיש אין דקדוק... ויושר כתיבה'. ההשווה לעיל, עמ' 000 וכעיתון המתבולל *Jewish Guardian* (לונדון), 13 בינואר 1928.

להוציא מכלל אפשרות, כי כצנלסון ביקש גם להפגין מחווה של רצון טוב, סובלנות ורוחב לב כלפי תומכי היידיש שבין עמיתיו בכרית העולמית של פועלי ציון. לא רק כצנלסון כתב על הקתדרה ב'דבר'. גם חברים אחרים בעיתון עשו כן. יש בכך כדי לרמוז על קו מתואם בנידון. ד' זכאי לעג ל'גודד' ולנוסח העברי של ההחלטה מן ה-6 בינואר, המוכיח עד כמה נחוצה קתדרה לעברית באוניברסיטה.⁷⁹

המשורר אורי צבי גרינברג, אז ממשתתפיו הקבועים של 'דבר', שיגר בכ"ב בטבת תרפ"ח (14 בינואר 1928), מכתב אל האוניברסיטה.⁸⁰ בו הוא מביע תמיכה בקתדרה, לא כ'אחד ממשוררי הבחרות שבשירה היידישית בגולה, אלא דוקא בתור עברי ציוני'. במשמעות רעיון הריכוז הטריטוריאלי בארץ-ישראל, 'מותנה למפרע הרכוז המסוים של כל נכסי תפוצות הרוח העממיים בישראל אנב פרוצס המעבר שלנו מיהודיות גלותית לעבריות ממלכתית'. הקמת הקתדרה היא, לפי שעה, 'מוקדמת בזמן' ומן הדין ליסדה ב'מסגרת כל הקתדראות' במוסד.

גרינברג מצטער, שלא יכול היה לטול חלק במסיבת העיתונאים שבה דיווח מגנס על הקתדרה.⁸¹ על-כן ביקש ממגנס כי ימציא לו חומר בעניין, כי ישאלו אותו מחוץ-לארץ על כך ולא ירצה להשיב על יסוד 'מה שכתוב בעתונות'.

תגובת היידישיסטים המעטים, שחיו אז בארץ, מוצגת במאמר 'נאכן שרעק', שפורסם ב-21 בינואר 1928. מחברו, אשר שמר על עילום שמו,⁸² מדגיש אף הוא, כי דחיית התכנית היא ל'ימות המשיח'. יש להניח כי מניעי התכנית נעוצים ברצונם של בעלי 'טאָג' להגדיל את תפוצת היומון⁸³ והרצון לקרב את האוניברסיטה העברית ואת ארץ-ישראל אל לב ההמונים. בכך יש ראייה ל'יכוז הסוציאלי' של לשון יידיש. בלשנות יידיש היא 'מדע התחיה', המשמש כלי-זיון למען יידיש. כוונת התכנית לייסוד קתדרה ליידיש היתה למעשה הפיכת חקר היידיש ל'קברנה' של לשון זו, בנוסח הבלשנות של ח' טביוב.⁸⁴ אף-על-פי שהחלטת הקורטוריון במגנצא מדברת למעשה על שפות שהיו בעבר לעם היהודי, נבהלו הפרופסורים בירושלים. זאת מתוך שגזרו גזירה שווה בין תרומתה של 'חכמת ישראל' לחקר תולדות עם ישראל, על אף משאלותיה המקוריות, לבין מה שקתדרה ליידיש בירושלים עשויה לחולל בעתיד.

בעל המאמר תוקף בחריפות את אוסישקין וקלוזנר ומצביע על הסיבות שהביאו להשחיית ייסודה של קתדרה לתנ"ך באוניברסיטה העברית, מחמת פסילתם של מדענים המשתמשים בכיקורת המקרא. הואיל וקשרו את הקתדרה ליידיש לקתדרה לתנ"ך, משמע שלימודי היידיש יעוככו בירושלים, עד 'לימות המשיח'.⁸⁵ המחבר לועג ל'קולטרעלער העבראיסט' מעתון 'דבר' — ברל כצנלסון — על שהתעורר בדיעבד למחאה נגד שלילת הקתדרה. הוא מלגלג גם על הכיטוחן העצמי שלאחר המעשה

79 דבר, 10 בינואר 1928, עמ' 2. והשווה לעיל, הערה 71.

80 ראה: איכיון האוניברסיטה, 14/3. התאריך מוזכר כגוף האיגרת. היא נדפסה לראשונה באורי צבי גרינברג, תערוכה במלאת לו שמונים, ירושלים תשל"ז, עמ' 88. ההדגשות במקור.

81 ראה לעיל, עמ' 29. בעניין העיתוי לייסוד הקתדרה השווה לעיל,

82 דניאל לייבל (?). הידע הרב המקופל במאמר תואם את שיעור-קומתו האינטלקטואלי של לייבל. לייבל היה אז מגיה ב'דבר'. על לייבל ראה: תדהר, ד, עמ' 1881-1882; לעקסיקאָן, ד, עמ' 104-105; ד' סדן, אבני מפתח, ב, עמ' 322-326. 'נאָכן שרעק' נדפס בפרסום חד-פעמי של 'פועלי ציון שמאל', אָרבטער פֿירער, עמ' 21-26.

83 השווה לעיל, עמ' 115.

84 ראה בעניין זה: רייזען, לעקסיקאָן פֿון דער יידישער ליטעראַטור, פרעסע און פֿילאָלאָגיע, א, עמ' 1181-1153 [להלן: רייזען].

85 המאמר מזכיר את צ"פ חיות במפורש. על פרשה זו ראה אגרות ביאליק, ג, עמ' רמה. במאמר מוטח גם ביקורת על שכצנלסון שתק בעניין זה בשעתו, בשל שיקולים קואליציוניים בהסתדרות הציונית.

הקתדרה לזרנגן צלם בהיכל העברי

הנהגת גרוד מגני השפה בארץ-ישראל
סניף ירושלים

ד"ר מרדכי

כרוז של גרוד מגני השפה נגד הקמת הקתדרה לידיש

שכצנלסון מפגין כלפי חרדתם של הפרופסורים מפני 'סטיכית היידיש'. בעוד דברי כצנלסון אינם משכנעים, הרי שיש יסוד לחששותיהם של הפרופסורים, וזאת משום שליידיש שורשים עמוקים בחיי העם, לעומת ענפיה הרכים של העברית בארץ-ישראל.

המאמר מסתיים בהשערות לגבי תגובתו העתידה של התורם, ד' שפירא. הקרן היתה מביאה הרכה יותר תועלת לו ניתנה ליינוא, אולם אין לוותר על התכנית, משום שהיא אינה יכולה להזיק לתרבות יידיש. אם אמנם תיוסד קתדרה לידיש בארץ, כיום מן הימים, תיתכנה שתי אפשרויות לגביה: (א) היא תהיה קריקאטורה נלעגת שתוקם לפי מתכונת הבראיסטית, ואזי שום חוקר רציני לא יצטרף אליה. (ב) קתדרה לידיש של ממש אכן תוקם, ואזי אף הלבוש העברי שלה לא יוכל לבטל כליל את משמעותה. יתירה מזו, ההגירה [לארץ-ישראל], תחריף את שאלת הקתדרה ותיצור את האווירה הדרושה לכינון מכון יידיש מדעי בארץ-ישראל. עד אשר ייוסד מכון מעין זה, מן הדין כי הציבוריות היהודית וביחוד מעמד הפועלים היהודי, הנושא על כתפיו את תרבות יידיש בכל אתר ואחר, יגשו להקמת גנים, בתי-ספר וספריות כיידיש, בארץ-ישראל.

יצויין כי הכרוניקה ב'טאג' מסרה את הידיעה על דחיית התכנית בלא פירושים כלשהם. לעומת זאת,

הגיב בן-ציון גולדברג בסרקאזם, על התנגדות הגדוד לקתדרה.⁸⁶ כמו-כן פירסם ש' ניגר מאמר העוסק, בעקיפין, בשאלת הקתדרה.⁸⁷

המגעים והדיונים שלאחר רחייית ההצעה

כפי שרמזו מ' שובה ב-1951, נתון היה מגנס בשאלת הקתדרה בין הפטיש והסדן. מחד גיסא הוא קיבל את ההצעה של שפירא. מאידך גיסא, לא יכול היה לעמוד בלחצים שהופעלו עליו בירושלים. מגנס גילה מעט מרחשי ליבו, במסיבת עיתונאים בירושלים, שעליה דיווח 'הארץ' ב-16 בינואר 1928, עמ' 1. הוא חזר והצביע על סדר העדיפויות שיינתן להקמת קתדרות חדשות במוסד. דיון נוסף בשאלת הקתדרה לידיש ייערך לאחר שיעברו מעשי הילדות והאלימות. אין זה עניין הנוגע לאוניברסיטה בלבד. מדובר כאן ב'מהותה של הלאומיות שלנו'. שאלה זו, אינה ניתנת לפתרון על-ידי 'איומים והיסטריה'. הדיווח מדגיש, כי מגנס סירב לגלות פרטים נוספים בפרשה. בידיעה שנדפסה באותו יום, בעמוד הראשון של 'דבר', נמסר כי מגנס נשאל גם על המועמדים האפשריים להוראה בקתדרה. כמו-כן נשאל, 'האם ידועים לו מקרי רדיפות נגד מי שהצביעו באספת הסטודנטים בעד הקתדרה לידיש'.⁸⁸

ההדים האחרונים של הפולמוס, באותה תקופה, קשורים בביאליק ובקלזנר. ב-21 בינואר 1928 הודיע 'דבר', כי ביאליק המשיך בשבת בהרצאתו על יידיש ועברית 'לרגל שאלת הקתדרה לידיש'. המשורר הביע את אמונתו בנצחון העברית בארץ. עם זה הטעים, כי אין הוא מאמין בנצחונה המלא של העברית כשפה מדוברת בגולה, שם עתידה היא להיות מה שהיתה מאז ומתמיד, שפת הספר והתרבות. לו היתה העברית שפת הדיבור בגולה, אזי היתה 'מתפרדת איברים איברים' וכאה לידי כליה. לעומת זה, לו דיברו היהודים בגולה שפות זרות בלבד, הרי שאלו היו דוחקות את רגלי העברית ומכריעות אותה. 'צדקה עשה הגורל לעברית שזיווג לה יהודית, שהיתה חיה בפי העם, הסתגלה לעברית, שמרה עליה ו'נתעברה' על ידה'. ביאליק הציע חלוקה תפקודית בין שתי הלשונות בגולה: יידיש תהיה שפת הדיבור וההוראה ועברית תשמש שפת הספר, הלימוד והתרבות. באותו תאריך פירסם 'הארץ' (עמ' 3) את גירסתו על ההרצאה של ביאליק. ביאליק הסביר, כי דברו על 'זיווג מן השמים' בין עברית ויידיש התכוון לכך, ש'בשניים מקרא ואחד תרגום' שמר העם על חיוניות העברית והפך אותה ללשון מדוברת כמעט. המשורר הטעים כי 'קיצוניות מופרזת אינה לתועלת תרבותנו' ויצא בביטויים חריפים נגד המערככים פוליטיקה ומדע.

מה היו אותם ביטויים, ניתן ללמוד מ'העתקה ממקצת דבריו של ביאליק בענין "קתידרת המריכה"', שיצחק רבלסקי צרף לאיגרת אל 'הפר' דר' י. קלזנר. רבלסקי — הוא י' אבינרי — כותב, כי הדברים 'לא נתפרסמו כרכים בשום מקום, מכיון שהשאור שבהם אינו ניתן לפרסום'.⁸⁹ על-פי

86 'הורא' פֶּאָרן גדוד', טָאָג, 10 בינואר 1928, עמ' 4. גולדברג מונה את התנאים הרמיוניים של הגדוד לכינון הקתדרה. על גולדברג ראה: לעקסיקאָן, ב, עמ' 45-48.

87 'אידיש, לאַדינאָ און נאָך אַנדערע דיאַלעקטן', שם, 14 בינואר 1928. אליבא דניגר אין להעמיד את לשון יידיש בשורה אחת עם יתר השפות והדיאלקטים היהודיים. מבחינת המחקר הבלשני אין אמנם הכדל ביניהם. אולם, משקלם שונה, משום תפקידם השונה ביצירה ובהיסטוריה של העם היהודי. מנקודת ראות זאת, השפה היחידה שיכולה להשתוות ליידיש היא ארמית.

88 זו התעודה היחידה המזכירה אירוע זה. מגנס השיב בשלילה.

89 על אבינרי ראה: קרסל, א, עמ' 8-9. המכתב מ' בשבט תרפ"ח (29 בינואר 1928) וה'עתקה' בארכיון קלזנר. תיק 473. בסיום פנייתו כותב אבינרי שהלשון העברית 'אינה שולטת עדיין בארץ'. הוא בירך את קלזנר 'בשם רבים מבני הנער העברי', על מלחמתו 'בחתיירה גלויה או מוסתרת תחת קיומה ושליטתה של הלשון העברית בארצנו'. אבינרי פירסם את דברי ביאליק ב'לוח הקאופרציה' (תש"כ), עמ' 350-353.

רשימתו של אבינרי, אמר ביאליק שהגיעה השעה 'לכטל את הגאווותנות... השחצנות... [ה]עורון וסמיאות העינים השוררים אצלנו בנוגע לידיש... רוקקים... ריקקה נבזה בלשון... בה דברו אבותינו ואבות אבותינו'. יש בעלים ללשון העברית ועל כבודה לא יגנו הנערים וכל אותם הריקים והפוחזים⁹⁰ מבית מדרשו של בן-יהודה. ריקקה שחצנית זו היא טפשות'. ביאליק גם אמר: 'אם חושכים אתם ששמח אני לחרבן האידיש ולגור דין שנחתם עליה אינכם אלא טועים. זהו אחד האסונות הטרגיים הגדולים ביותר בחיינו, כי אין לשער את המרץ והנכסים הרבים שהושקעו בלשון זו על ידי דורות רבים'.

הרצאתו של ביאליק שימשה פתחון-פה לשלונסקי, לחדש את התקפותיו על ביאליק. הוא טען, ברשימתו 'ממה נפשך',⁹¹ כי יש פיסקה ב'דבר הברנרי' על המסיבה 'הבעל ביתית', 'העלולה לפצוע פצע אנוש כל עברי באשר הוא'. מישהו צריך 'ליתן את הדין על כך'. הכוונה לדברי ביאליק שידיש תהיה שפת ההוראה בגולה. אין זה שונה מ'דרישת האידישאים'. יש כאן כפירה בחורת אחד העם שעליה הכריז ביאליק שהיא 'שולחן ערוך'. שלונסקי מדגיש, כי 'הארץ' לא הביא אותה פיסקה. 'מה רשות מוסרית ומה טעם פוליטי ראו אנשי "דבר" לסרס... דברים בשאלה כה מסוכנת? ... וביאליק אשר דבריו בשאלה זו מסתרים⁹² בזמן האחרון משום מה — מדוע הוא שותק?'

ביאליק הפר את שתיקתו במכתב שנדפס ב'כתובים', ערב פסח תרפ"ח (4 באפריל 1928), עמ' 7. המשורר מכחיש בו מכל וכל את הדברים שפורסמו בגליון 67 של היומון הוורשאי 'היינט'.⁹³ הוא מטעים כי 'דן בשתיקה את הציטיטים המובאים בשמו בעתונות בענין הלשונות' ומודיע ברבים 'פעם אחת על העבר'⁹⁴ ועל העתיד כאחד' כי כל שתיקה שלו 'יהי פרושה מה שיהיה. אבל בשום פנים אין לפרשה כהודאה'.

כאמור לעיל, ההדים האחרונים בפומבי בענין דן, קשורים גם בקלוזנר. ב"ח בשבט תרפ"ח (9 בפברואר 1928), פירסם 'כתובים' מכתב מאת ש' רוזנפלד בשם מערכת 'טאָג'. המכתב מתייחס להכחשתו של קלוזנר את הידיעה, כאילו 'התיר' אי-פעם קתדרה לידיש באוניברסיטה העברית.⁹⁵ רוזנפלד מסביר, כי 'טאָג' הסתמך על עדותו של מגנס בנידון. בולט לעין, כי עורכי 'כתובים' פירסמו את מכתבו של רוזנפלד בלא תאריך ובזמן שהעיתונות בארץ חדלה מכבר מעיסוק בעצם נושא הקתדרה.⁹⁶ סביר מאוד להניח, וזאת על סמך האמור לעיל (עמ' 113), כי עורכי 'כתובים' ביקשו שוב לגרור את קלוזנר לתגובה פומבית, שהיה בה כדי להעצים את מסעם נגד ביאליק. ואכן ב"ג באדר

90 ברשימה צויין, כי בעקבות 'התרגזות הקהל', חזר בו ביאליק מביטוי זה.

91 ראה: כתובים, ד' בשבט תרפ"ח (26 בינואר 1928).

92 ביאליק הבהיר שוב את דבריו באיגרת שנדפסה בכרך הרביעי של אגרותיו, עמ' פד-פה. והשווה ח"ג ביאליק, דברים שבעל פה, תל-אביב תרצ"ה, א, עמ' יט-כ, כה, עא; ב, עמ' קמב-קנז. וראה: ב"צ דינור, כנסת, 1 (תרצ"ו), עמ' 117-122.

93 מדובר בראיון עם ביאליק שפיטארושקה הרפיס שם, כ"ו במארס 1928.

94 ביאליק שמר על שתיקה גם לאחר הידיעה ב'דאר היום', ד' בטבת תרפ"ח, עמ' 3, אשר לפיה תבע נ' את ביאליק ל'משפט כבוד'. נ' טען כי ביאליק העליכו משום שהעיר לו ולרביצקי על ש'שוחחו ב'רגון בקול רם... ברחוב אלנבי'. גירסת ביאליק על התקרית — אגרות ביאליק, ד, עמ' נא-נב.

95 ראה לעיל, הערה 33.

96 על ש' רוזנפלד ראה: רייווען, ד, עמ' 169-176. בסוף ינואר היה מעין ויכוח זוטא בין מ' בנאל וד' זכאי בקשר לדעות שהובאו ב'ארום דער יידישער קאָטעדרע' (לעיל, עמ' 113). זכאי טען שח' גרינברג הוא מחברו והטעים כי אין שחר לטענה שעמדת 'דבר' בשאלת הקתדרה הושפעה מכך שהסתדרות פתחה במגבית באמריקה. ראה: 'פולסין של דין', הארץ, 30 בינואר 1928; 'קצרות', 'דבר', 1 בפברואר 1928.

תרפ"ח (5 במארס 1928), נדפסו דברי קלזנר, 'ברור'. קלזנר פותח את דבריו בקביעה, כי לא התנגד בשעתו לכך שבמכון למדעי היהדות יורו קורס על לשונות היהודים. גם עתה אין לו ולא כלום נגד תכנית כזו, אשר הוצעה 'לפני שנה ויותר'.⁹⁷ צריך להבדיל, בין מחלקה אחת לכל הלשונות היהודיות, לבין 'קתידרה מיוחדת מחוץ לתור', לידיש. מכאן ואילך, חוזר קלזנר על טענותיו הידועות, כי הקתדרה תיעשה מבצר לידישיזם.⁹⁸

להוציא ביטויים פומביים אלה, המשיכו המגעים על הקתדרה להתנהל בלא פרסום. מכתבו של הרב הרץ מ' 27 בינואר 1928, ממחיש את המצב חסר המוצא שאליו נקלע מגנס בעניין הקתדרה. הרב הרץ כותב למגנס בתוקף תפקידו כיושב-ראש הקורטוריון של המכון למדעי היהדות. הוא מודה לו על דיווחיו בעניין ההחלטה מ' 6 בינואר ותוהה, האם נושא הנמצא בטיפולו השוטף של המכון יוכל להידון באורח נאות, נוכח אווירה הנוטה כל-כך לתסיסה ציבורית עזה. הרב הרץ מטעים, כי הוא תומך תמיכה מלאה בהוצאה לפועל של החלטת מגנצא. הוא מסתייג, ברמז, מדחיית ייסוד הקתדרה ומדגיש כי לקורטוריון הסמכות הבלעדית להכריע בכך. הואיל ובמגנצא לא הוסכם למסור את השאלה לידי הפורום שהתכנס ב' 6 בינואר, הרי שיש לתקן את הסיכום שנחקבל שם. אם לא ייעשה כן, תיווצר אנדרלמוסיה בחלוקת הסמכויות באוניברסיטה.⁹⁹

באותה עת ניהל מגנס, בעצמו ובאמצעות גיסו, פליקס מ' ורבורג, חליפת מכתבים עם ד' שפירא, התורם בכוח. מגנס חשש פן יחזור שפירא מהבטחתו ועל-כן ניסה להניא מכך. ברור זו נכתב מכתבו של ורבורג אל שפירא ב' 11 בינואר 1928. שפירא השיב ב' 13 בינואר והביע את אכזבתו מן ההחלטה בעניין הקתדרה, שכן למעשה הדחייה היא למועד בלתי-מוגבל. לפיכך, אין הוא יודע כיצד יגיב בעתיד, וזאת משום שהתנאים שעל-פיהם אמורה היתה לקום הקתדרה שונו. ב' 24 בינואר 1928, הודיע מגנס לשפירא כי מנהל בית הספרים הלאומי, ש"ה ברגמן, מכין רשימה, שעל-פיה יירכשו בשביל הספרייה ספרים בידיש וגם ספרים על יידיש, בלשונות שונות. מגנס שב וכתב לו ב' 26 במארס 1928 והתנצל על שמכתבו של שפירא מ' 9 בינואר 1928 לא הגיע לידי. אליבא דמגנס הוכיח הוויכוח על הקתדרה כי רבים בארץ-ישראל מבינים את ערכה. הבעיות העומדות בפני הקמת הקתדרה הן שתיים: (א) מציאת מועמד מתאים. (ב) ייסודן של ארבע הקתדרות שהוזכרו בהודעה הרשמית. מבין הארבע, הקתדרה לתנ"ך היא הבעיה העיקרית. מגנס מדגיש, כי אין להעלות על הדעת שאוניברסיטה העוסקת ביהדות ובעם היהודי, לא תעסוק בלימודי יידיש. ברם דרוש להתאזר בסבלנות, כיוון שחייבים לחנך את העם בנידון זה.

ב' 18 באפריל 1928 השיב שפירא, כי הטיפול בנושא הקתדרה גרם לו אכזבה רבה. הוא הבין מהסבריו של מגנס בשעתו, כי לא תהיה התנגדות כלשהי לתכנית. לו ידע אז כיצד ישתלשלו העניינים, יתכן שלא היה נאות להצעה לתמוך בכינון הקתדרה. שפירא מסיים את איגרתו בקביעת אורכה של שנה להכרעת השאלה לכאן או לכאן. מגנס ענה ב' 6 במאי, כי תהיה זו שגיאה לקבוע אורכה לייסוד הקתדרה. מאידך גיסא, צריך לתבוע מן האוניברסיטה, כי תפעל בתום לב להקמת הקתדרה. מגנס אף שאל את שפירא האם יש לו הצעה בדבר מועמד להוראת יידיש. את המכתב האחרון בתכתובת שבין השניים כתב מגנס ב' 24 ביוני 1928, ואין בו כל חידוש.¹⁰⁰

97 דברים אלו עומדים בסתירה גמורה לטיעונו החוזר ונשנה של קלזנר כי הנושא לא נידון מעולם במכון למדעי היהדות. עיין לעיל, הערה 59.

98 ראה לדוגמה לעיל, עמ' 112.

99 ראה: ארכיון האוניברסיטה, תיק 139.

100 המכתבים, הכתובים אנגלית, בארכיון האוניברסיטה, תיק 14/3.

זמן קצר לאחר הישיבה מ-6 בינואר, כב' כשכט תרפ"ח (24 בינואר 1928), שיגר מגנס מכתב לקלוזנר. באיגרת הביע מגנס את משאלתו, כי הוויכוח בעניין הקתדרה ינוהל 'כלי התרגשות יתירה ומבלי כל דעות קודמות ואילו איומים שהם'. קלוזנר השיב, למחרת היום, כי אכן יש לקיים את הוויכוח שלא באמצעות איומים. אך עם זה, אין להטיח ביטויים כגון 'הסיטריה' ו'נערים'. הנושא מעורר התרגשות כה רבה עד כי 'אדוני וביאליק השתמשו בהם'.¹⁰¹

יש להעיר, כי למן תחילת הפולמוס הריץ קלוזנר מכתבים לא מעטים בעניין הקתדרה, אל עמיחם בחוץ-לארץ. יתכן מאוד, כי חלק ממכתבים אלה שוגרו אף לאחר הישיבה מ-6 בינואר 1928. קלוזנר לא שמר העתקים ממכתביו אלו. לעומת זה, מצויות בארכיונו תשובותיהם של פליקס פרלס (ג' כסליו תרפ"ח), אריה ליאון סימון (18 בינואר 1928) ויעקב קלצקין (1 בפברואר 1928). אף לא אחד מן השלושה פסל את הקתדרה.¹⁰²

שאלת הקתדרה, שבה ונידונה כמושב השישי של הקורטוריון, אשר נתקיים בכאזל, כ-21 ו-22 באוגוסט 1928. בפרוטוקול המושב מוזכר העניין שתי פעמים. בעמ' 4 נאמר, כי קלוזנר חולק על התוכיר בנושא הקתדרה לידיש שהגיש י"ל מגנס. בעמ' 12 מדובר על הקתדרה 'ללשונות היתוך יהודיות'.¹⁰³ בהקשר זה מונתה ועדת שלושה, אשר נתבקשה לדווח למושב הבא של הקורטוריון, על הגדרתה ומבנה של הקתדרה המוצעת. לוועדה נבחרו פליקס פרלס, מרטין בובר ומשה שור.¹⁰⁴ נגד הקמת הוועדה הצביעו שניים: יוסף קלוזנר ודוד ילין.

לפני מושב זה ולאחריו החליפו קלוזנר ואוסישקין מכתבים ביניהם. אוסישקין כתב לקלוזנר ב-7 באוגוסט והודיע לו כי לא יוכל לטול חלק בהתכנסות בכאזל. הוא פגש בברלין את 'מזאה הצעיר' והלה סיפר לו, כי מגנס הציע לו את הקתדרה לידיש. אוסישקין 'דיבר על ליבו' ומזאה הבטיח כי ידחה את המינוי.¹⁰⁵ כסיום מכתבו שאל אוסישקין, האם עניין הקתדרה יידון בכאזל, והביע הבנה למצבו של קלוזנר שם, 'כפרט אם בליק משתתף'.

קלוזנר השיב ב-23 באוגוסט 1928,¹⁰⁶ כי דרש דיון חוזר בהחלטת מגנצא. רוב המשתתפים כמושב שבו ותמכו בקתדרה. מגנס הציע שסעדיה מזאה יורה יידיש בירושלים, אולם ועדת המינויים לא דנה כמועמדות. תחת זאת הוצעו, כמועמדים, 'מיזס מפולניה ושלמה בירנבוים — אידישיסטיס גמורים'.¹⁰⁷ מונתה ועדת שלושה — 'כולם בעד' — אשר תחווה את דעתה על הקתדרה.

101 ארכיון קלוזנר, תיק 516: ארכיון האוניברסיטה, תיק 126.

102 קלצקין כתב כי אין הוא חושש מפני היידיש בארץ-ישראל. הקתדרה היא בזבוז כספים לשם 'דמונסטריציה עלובה', המוכיחה דווקא את נצחון העברית. גם פרלס טען כי 'עברה תקופת האידיש'. סימון סבר כי יש מקום לקתדרה לידיש וזאת משום הכליות שכ'תופעותיה התרבותיים ההיסטוריים של חיי עמנו'. אין לערבב פוליטיקה בדיון, דבר אשר יסייע לידישיסטיס. צריך לתפוס את ה'רע במעוטו' ולהעמיד בראש הקתדרה 'אחד מאנשי שלומנו שאין להטיל ספק ב'עבריותו הטהורה''. ראה: ארכיון קלוזנר, תיקים 449, 427 ו-402. על סימון ראה: קרסל, ב, עמ' 497-498. על קלצקין: שם, עמ' 771-773; על פרלס: *Encyclopedia Judaica* (ירושלים), XII, עמ' 294. *Lehrstuhl für Jüdische Mischsprachen*. הפרוטוקול בארכיונים קלוזנר ואפשטיין. התוכיר אינו נמצא בארכיונים שבהם עיינתי.

104 על משה שור ראה: *Encyclopedia Judaica* (ירושלים), XIV, עמ' 997-998.

105 על סעדיה מזאה ראה: *Jüdisches Lexicon*, עמ' 1417. המכתב בארכיון קלוזנר, תיק 225.

106 על המכתב נרשם בטעות 1923. ראה: ארכיון אוסישקין, תיק 9, מכתב 939.

107 על מ' מיזס ראה: רייזען, ב: עמ' 375-378; לעקסיקאן, ה, עמ' 566-569; קרסל, ב, עמ' 344.

על ש' בירנבוים ראה: שם, א, עמ' 289-292; שם, א, עמ' 309-311. במכתב מ-5 בפברואר 1976, כתב פרופ' ש"א בירנבוים כי כלל לא פנו אליו בהצעה מעין זו ב-1928. תודתי נתונה לפרופ' בירנבוים על שטרח להשיב לפנייתי בנידון זה.

בניגוד לרשום בעמ' 12 של הפרוטוקול, טוען קלוזנר, כי גם הרב ישראל לוי¹⁰⁸ התנגד לוועדה. אליבא דקלוזנר, אמר הרב לוי, כי במצבה הרופף של העברית בארץ, קתדרה לידיש בירושלים כמוה כ'פרובוקציה'. בעל המכתב הוסיף כי 'הסכנה נדחתה אך לא בטלה. אושר הוא שלא בא ביאליק.¹⁰⁹ אלמלא כן, היה יותר גרוע'. לוי יכול היה אוסישקין להשתתף במושב 'אפשר גם קומיסיה לא היתה'. קלוזנר סיים את איגרתו, בבקשה מרומזת לאוסישקין כי ישפיע על אחד מחברי ועדת השלושה, משה שור, להסתייג מכינון הקתדרה.

אוסישקין ענה ב-5 בספטמבר, במכתב שבו שב והביע את תקוותו ל'נצחון' בשאלת 'הקתדרה ל'ירגון אם... נעמוד על המשמר ולא נפחד ממלחמה. אני מוכן לזה.¹¹⁰ דוד ילין כתב לאוסישקין בט"ו באלול תרפ"ח והביע את דעתו כי עניין היידיש נדחה לשנה-שנתיים, אך 'לא נפטר מזה והקתדרה תתכונן סוף סוף'.¹¹¹

בשוכו ארצה נשא יוסף קלוזנר הרצאה, בי"ג בחשרי תרפ"ט, בפני הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית. הרצאה זו, נדפסה תחת תת הכותרת 'על ועידת המכון למדעי היהדות בבאזיל', ב'הארץ', ג' בחשוון תרפ"ט (17 באוקטובר 1928). קלוזנר, אשר טען שוב כי לקורטוריון לא היתה סמכות להחליט על כינון הקתדרה, הירצה למעשה על העובדות שאיזכר באיגרתו לאוסישקין, מ-23 באוגוסט. הוא רק הוסיף פירוש למועד האפשרי לדיון במועמד להוראה בקתדרה. לדעת קלוזנר, הכנת חוות-דעתה של ועדת השלושה מחייבת שמינוי המועמד ייצא לפועל 'רק בעוד שנתיים'.

שניים מחברי הוועדה, פרלס ובובר, הגישו את סיכומיהם באפריל 1929, בעוד משה שור עשה זאת ביולי אותה שנה.¹¹²

פרלס סוקר בדבריו את התפתחותן של לשונות ההיתוך בין היהודים ומביא בחשבון כמקצועות להוראה במכון למדעי היהדות, את יידיש וג'ודזמו. לשפות אלו יש חשיבות היסטורית רבה. ערכן מנקודת ראות של פולקלור הוא רב ביותר. סכנת הכליה האורבת לשתיהן מגבירה את הצורך שבמכון ייאצרו הנכסים הגלומים בשני הדיאלקטים העממיים הללו. פרלס דוחה מכל וכל את הטענה, כי יידיש וג'ודזמו הן מתחרות לעברית בארץ-ישראל. העיסוק בשתי השפות הללו מצריך גישה מדעית קפדנית ושקולה, שתהיה משוחררת ממאבקי השעה. חקר היידיש והג'ודזמו יחולק לשלושה תחומים: (א) בלשני; (ב) ספרותי-היסטורי; (ג) תרבותי-היסטורי (הכוונה כאן בעיקר לענייני פולקלור).

מרטין בובר הסכים למיון של פרלס. עם זה, הרחיב את הדיבור לגבי התחום השלישי, אשר לדעתו, אך נרמז על-ידי עמיתו. אליבא דבובר, חשיבותן ההיסטורית-תרבותית של לשונות ההיתוך היהודיות כפולה: (א) בהיותן ביטוי אובייקטיבי ליצירתיות התרבותית הייחודית של הפזורה היהודית, הן בכללותן, תופעה היסטורית מיוחדת במינה. (ב) בספרות שנכתבה בשפות הללו, טמון המקור הראשי לחקר היצירה הקולקטיבית של העם, בתחום האמונות והדעות. בספרות זו, יש גם ביטוי לפרשנות העממית ולעיבוד העממי של הספרות העברית [המקראית והתלמודית]. היצירה הקולקטיבית היהודית ניתנת להבנה אך ורק מתוך הנחת היסוד כי שורשיה בספרות העברית הזאת.

108 עיין לעיל עמ' 117 והערה 57.

109 ביאליק לא בא לבאזל 'מפני בריאותן הרעועה'. ראה: אגרות ביאליק, ד, עמ' קנ.

110 ראה: ארכיון קלוזנר, תיק 225.

111 ראה: ארכיון אוסישקין, תיק 9.

112 ראה: ארכיון קלוזנר, תיק 518.

הדיון הציבורי בתכנית להקים קתדרה לידיש

עם זה, לשונות ההיתוך היהודיות הן תחום ראשון במעלה בחשיבותו להבנת עיצובה ופיתוחה של אותה יצירה קולקטיבית.

חברה השלישי של הוועדה, משה שור, הציע כי חקר ספרות יידיש במאות התשע-עשרה והעשרים יועתק מן המסגרת המוצעת אל תחום חקר תולדות הספרות העברית החדשה ותולדות התרבות היהודית באותן המאות.

על הדיון הצפוי בשאלת הקתדרה בקיץ 1929, למדים מרשימתו של מ' יהודאי, 'הקתידרה ו"מבשריה" ¹¹³ יהודאי כותב, כי ידוע לו, 'ממקורות נאמנים מאוד', ¹¹⁴ על ההתקדמות שחלה בעניין הקתדרה ועל האפשרות שתהיינה עובדות מוגמרות. אליבא דיהודאי, מבשרי 'קתידרת הגלות' הם 'ההתחלה' ו'הראשון'. ¹¹⁵ דבריו הנוספים של יהודאי הם חזרה על האיומים בקשר למלחמה גדולה בקתדרה, בסגנון וכדימויים, שאוסישקין נהג בהם בעניין זה.

רשימתו של יהודאי, שהיא ככל הידוע לי היחידה שנכתבה באותה עת בנושא הקתדרה, ממחישה את חששותיהם של קלוזנר ואוסישקין, כי לבסוף אכן יוקצה מקום ללימודי יידיש באוניברסיטה העברית.

עיתויה של הרשימה — המושב השביעי של הקורטוריון. הוא התקיים בציריך באוגוסט 1929. ב- 23 באוגוסט 1929 דיווח אוסישקין לקלוזנר: 'השאלה על הכסא ליידיש נדחה לשנה הבאה. אני, טון, דייכס, פריימן, ילין ובמידה ידועה ביכלר התנגדו להקתידרה; הגין עליה כובר בעיקר'. ¹¹⁶ הוחלט, 'באשר מורה כעת אין' ¹¹⁷ אז תבא השאלה אחרי שנה באופן פרינציפיוני'. סוכס כי מגנס ינסה לשדל את שפירא שיתרום את כספו לקתדרה אחרת. 'בובר הציע לתולדות פולקלור בשפות שונות. מגנס הסכים... אני חושב שמהקתדרה ליידיש נפטרנו לגמרי'. בסוף מכתבו הדגיש אוסישקין: 'ביליק לא בא לציריך'.

הספיח האחרון בעניין הקתדרה ליידיש בירושלים באותה תקופה, מצוי במכתבו של י"ל מגנס אל אוסישקין, מ-10 ביוני 1930. ¹¹⁸ מגנס כותב, כי שאלת הקתדרה תתעורר בשעת ביקורו הקרוב באמריקה. קיים חשש כי שפירא יחזור מתרומתו, דבר אשר יהיה לרעת האוניברסיטה, 'הן במובן הרוחני והן במובן הכספי'. ¹¹⁹ מגנס הציע לאוסישקין פתרון ארעי, שלא יהיה בו כדי לעורר את השאלה העקרונית הכרוכה בקתדרה ליידיש. יוזמנו מלומדים כדוכנוב, בלבן ושיפר לסידרת הרצאות באוניברסיטה העברית, בנושאים אשר לגביהם יש מקורות הכתובים יידיש. אין בארכיון האוניברסיטה תגובה כלשהי לפנייה דלעיל.

בסיכומו של דבר ניתן לומר, כי הפולמוס שנידון לעיל הוא יוצא דופן בהתדיינות במעמדה של

113 ראה בכתב העת של גרוד מגני השפה: הגרוד, ירושלים תרפ"ט, עמ' ד.

114 רוצה לומר קלוזנר או אוסישקין.

115 כוונתו לחברות דקות ביידיש, 'אָנהייב', ו'איינס'. ראה עליהן: א"ל פילובסקי, 'עיתונות יידיש בארץ-ישראל מתחילתה ועד הופעת "ניוועלט" (1934)', קתדרה, 10 (טבת תשל"ט), עמ' 90.

116 ראה ארכיון קלוזנר, תיק 225. כוונת אוסישקין לי' טהון, ש' דייכס, ד' ילין, א' פריימן וא"א ביכלר. לפי עדותו של אוסישקין יוצא שפריימן וביכלר שינו את טעמם, מאז ישיבת הקורטוריון בשלהי 1927. השווה לעיל, הערה 54.

117 מזכיר האוניברסיטה ש' גינצברג, כתב לרב י"ל זלוטניק בל' בשבט תרפ"ט (10 בפברואר 1929) וביקשו להגיש רשימה מפרסומיו. על גנת שמרעמודות לקתדרה ליידיש תוכל להידון 'בשעת הצורך'. על הרב זלוטניק-אבידע ראה: לעקסיקאָן, א, עמ' 4-5.

118 ראה ארכיון אוסישקין, תיק 10, מכתב 1066.

119 כספי קרן שפירא שימשו לרכישת ספרים ביידיש בשביל בית הספרים הלאומי. ראה מכתבו של ש' גינצברג להנהלת בית הספרים מכ"ד כתשרי תרפ"ט (8 באוקטובר 1928), ארכיון האוניברסיטה, תיק 14/3.

ידיש בארץ-ישראל עד אז. אין זו מחלוקת בקרב תנועת העבודה הציונית כארץ ומחוצה לה. גם המשך המסע האישי נגד ביאליק איננו עיקר הפרשה. מדובר הפעם בנושא שאמור היה להידון ולהיקבע, על-פי אמות-מידה המקובלות לגבי מקצוע שהוא מושא למחקר מדעי.

תגובת פוסלי הקתדרה בארץ היתה נמרצת מאוד, ובניגוד לטענתם – פומבית. היומונים 'הארץ' ו'דבר' פירסמו מידע מצומצם, מאופק ובלא פרשנות על הקתדרה. מתוך כוונה לסייג את ממדי הפולמוס. לעומתם נקט 'דאר היום' קו ברור נגד הקתדרה, בשל טעמים לאומיים וחברתיים-תרבותיים, שלא היה בהם חידוש. העיתונות היהודית בחוץ-לארץ תמכה בדרך-כלל בתכנית, בלא לערער על עקרון שלטונה של הלשון העברית כשפת התרבות של היישוב היהודי בארץ. בטאון הבונד בוורשה, 'פּאָלקסצײַטונג', לא פסל את התכנית, בעוד ש' אפשטיין, הקומוניסט, דחה אותה בחריפות יתירה. שלילה זו היתה ביטוי לתפיסה אידיאולוגית, אשר שללה את הציונות ומפעליה מכל וכל.

קיצוניותם של מתנגדי התכנית משני עברי המתרס מאפינות את הפולמוס. הדיבורים על פילוג העם, צלם בהיכל, דרכי האמורי וכיו"ב, יוכיחו.

שתי תעודות מציגות בבירור את עמדות מורי המכון למדעי היהדות כלפי שאלת הקתדרה: מכתבם של גרשם שלום ועמיתיו וגילוי הדעת של יוסף קלוזנר ועמיתיו.

תזכיר ש"ה ברגמן כתב זמן רב לפני שהתגלע הפולמוס, מלמד על יחסם לידיש של המלומדים יוצאי מערב-אירופה בירושלים, שתמכו בהקמת הקתדרה. בתזכיר, שתאריכו 14 ביולי 1927, התריע ברגמן, אז מנהל בית הספרים הלאומי, על היקפו המצומצם של אוסף הספרים בידיש שבמוסד ועל גידולו האיטי, המקרי והבלתי-מתוכנן. הרחבת אוסף זה נראתה לו לברגמן 'אחד התפקידים החשובים ביותר' של בית הספרים וזאת משני טעמים: (א) מחמת הסכנה כי ספרות עשירה המשקפת חלק חשוב מהיצירה היהודית תרד לטמיון. (ב) משום שמחקר יסודי במדעי היהדות בדורות האחרונים לא יתכן בלא להסתייע בידיש. 'אין ערוך לערך התרבותי לאומי של הספרות הזאת לפי שכל דרכי חיינו וכל יצירתו האוביקטיבית של האומה במשך מאות בשנים מוצאים את בטויים בספרות אשר נוצרה בידיש'. המשותף בין תזכירו של ברגמן (השמור בארכיון האוניברסיטה) לבין דבריהם של שוכה מדצמבר 1927 ושל כובר מאפריל 1929, ניכר לעין.

בהפקעת הדיון על לימודי יידיש מן התחום האקדמי, ראו המלומדים הנ"ל פגיעה חמורה בחופש המחקר וההוראה וניסיון לאומני קיצוני לפסילת יידיש, משום מניעים פוליטיים. שוללי הקתדרה השמיעו שלושה נימוקים: (א) פורמאלי. יצויין כי קלוזנר בעצמו סתר נימוק זה ברשימתו 'בְּכּוּר' מפברואר 1928; (ב) אקדמי; (ג) אידיאולוגי-לאומי. נימוק אחרון זה היה טיעונם העיקרי של מתנגדי הקתדרה והוא התבסס על כך שלימודי יידיש באוניברסיטה העברית ייפכו למבצר ליידישיזם בארץ ויסכנו את הלאומיות היהודית, עד כדי 'הריסת היהדות ההיסטורית'. יוער, כי בהרצאת נימוק זה מזדקרת ההתייחסות הישירה לוועידת צ'רנוביץ. ועוד, היחס כלפי העברית כבירת-המועצות השפיע רבות על היחס כלפי יידיש בארץ-ישראל.

ההתרוצצות סביב הצעת הקתדרה דחקה את מגנס, שהיה בלא ספק הזרז של התכנית, למבוי סתום. נסיונותיו להפיס את דעת שוללי הקתדרה והכרזתו החוזרת ונשנית, כי הוראת היידיש תיעשה בעברית, לא מיתנו את מתנגדי הקתדרה.

החלטתו פה אחד של הקורטוריון במגנצא אך הגבירה את המתח. עניין הקתדרה הועתק אל הרחוב, תוך איומים באלימות פיסי.

→ י"ל מגנס מוסר דין-יחשבון על פתיחתה של השנה האקדמית 1933-1934. יושבים משמאלו מ' שלזינגר וחי"ב ביאליק ומימינו – מ' אוסישקין וש' לוזן

על אף ההודעה המוסכמת מ-9 בינואר 1928, הבינו מצדדי ההצעה, כי זו נדחתה לזמן רב. יצויין כי באותה עת לא היתה קיימת בשום אוניברסיטה בעולם קתדרה עצמאית ללשון יידיש וספרותה.

יש מן הפראדוקס בכך שרוב ההבראיסטים בארץ תמכו בהקמת הקתדרה, אך לא היה ביניהם מי שיעתר לבקשה שיידש תהיה מקצוע הוראה בבתי-הספר בארץ.

קשת מחייבי הקמת הקתדרה היתה רחבה ומגוונת. נימנו עמם אנשים בעלי השקפות ורקע תרבותי שונים, כג' שלום ואצ"ג; ססיל רוט (שביקש במכתב מ-12 בדצמבר 1927 לפתור את הבעיות על-ידי כינון 'פקולטה לדיאלקטים יהודיים') וברל כצנלסון; ח"נ ביאליק וכורש אדלר (אשר טען במכתב מ-17 בינואר 1928 כי גילויים של 'partisan agitation', עלולים להצביע על כך שהעם היהודי אינו בשל לאוניברסיטה משלו). גם עמיתיו של קלוזנר, שהלה ביקש להטותם לצידו, לא פסלו את הקתדרה. כל המצדדים בתכנית הטעימו כי מדובר בעיסוק ביידיש כבחינת 'אובייקט מדעי' ותו לא. חלק מהם אף הסתייג מעיתויה של ההצעה.

הפולמוס על ייסוד הקתדרה התנהל כולו כרובו בארץ. כל המעורבים בו כאן היו הבראיסטים בלב ונפש. הוא התנהל, כמו רוב הוויכוחים על מעמדה של יידיש בארץ, באינטנסיביות רבה ובפרק זמן קצר מאוד. העובדה שאירועים רבים וחשובים התרחשו בו-זמנית, מחייבת הקפדה מירבית על מסגרתם הכרונולוגית. השלכותיו של הפולמוס היו, הפעם כבעבר, הרחק מעצם הנושא הנידון ונגעו, כדברי מגנס, ב'מהותה של הלאומיות שלנו'.

קתדרה ליידיש הוקמה באוניברסיטה העברית, כאמור, ב-1951. נסיבות כינונה והוויכוח סביבה הינם נושא לדיון נפרד.